

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

VPLIV IRAŠKE VOJNE NA SVETOVNI TRG NAFTE

Ljubljana, junij 2004

NATAŠA MIŠIGOJ

IZJAVA

Študentka NATAŠA MIŠIGOJ izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom dr. MIROSLAV GLASA in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____

Podpis: _____

KAZALO

1. UVOD	1
2. ZNAČILNOSTI SVETOVNEGA TRGA NAFTE	2
2.1. Nafta kot surovina.....	2
2.1.1. Zgodovina nafte.....	2
2.1.2. Predelava nafte.....	2
2.1.3. Uporaba nafte in njenih derivatov.....	3
2.2. Povpraševanje na trgu nafte	4
2.3. Ponudba na trgu nafte	8
2.3.1. <i>Proizvodnja nafte v državah, ki niso članice kartela OPEC</i>	9
2.3.2. <i>Proizvodnja nafte v državah članicah kartela OPEC</i>	10
2.3.3. <i>Svetovne rezerve nafte</i>	12
3. SVETOVNI TRG NAFTE DO LETA 2002	14
3.1. Pregled dogodkov na naftnem trgu v obdobju 1970-2002.....	14
3.1.1. <i>Arabski embargo na izvoz nafte</i>	15
3.1.2. <i>Iranska revolucija</i>	15
3.1.3. <i>Odziv svetovnega gospodarstva na visoke cene nafte</i>	15
3.1.4. <i>Odločitev OPEC-a za pridobitev tržnega deleža</i>	16
3.1.5. <i>Zalivska vojna</i>	16
3.1.6. <i>Naftni trg v devetdesetih</i>	17
3.1.7. <i>Naftni trg do leta 2003</i>	18
3.2. Vpliv preteklih dogajanj na trgu nafte	18
3.2.1. <i>Dejavniki gibanja cen nafte</i>	18
3.2.2. <i>Vpliv nafte na svetovno gospodarstvo</i>	19
4. SVETOVNI TRG NAFTE V ČASU IRAŠKE KRIZE LETA 2003	20
4.1. Dogajanje pred iraško vojno leta 2003	20
4.1.1. <i>Svetovni trg nafte pred iraško vojno leta 2003</i>	20
4.1.2. <i>Scenariji o poteku iraške vojne leta 2003</i>	21
4.1.3. <i>Iraška naftna industrija pred iraško vojno leta 2003</i>	23
4.2. Svetovni trg nafte v času vojne v Iraku leta 2003.....	24
4.3. Dogajanje po iraški vojni leta 2003	25
4.3.1. <i>Svetovni trg nafte po iraški vojni leta 2003</i>	26
4.3.2. <i>Vpliv iraške vojne leta 2003 na gospodarstvo</i>	27
4.3.3. <i>Iraška naftna industrija po iraški vojni leta 2003</i>	28
4.4. Pomen nafte v času nove ekonomije.....	29
5. SLOVENSKI TRG NAFTNIH DERIVATOV	30
5.1. Slovenski naftni trg	30
5.1.1. <i>Ponudba naftnih derivatov v Sloveniji</i>	30
5.1.2. <i>Poraba naftnih derivatov v Sloveniji</i>	31
5.2. Oblikovanje cen naftnih derivatov v Sloveniji	32
5.2.1. <i>Dilema o preveliki vlogi države pri oblikovanju cen naftnih derivatov</i>	32
5.2.2. <i>Model oblikovanja cen naftnih derivatov v Sloveniji</i>	32

5.3. Vpliv iraške vojne leta 2003 na Slovenijo	33
5.3.1. Vpliv iraške vojne leta 2003 na slovensko gospodarstvo	33
5.3.2. Gibanje cen naftnih derivatov v Sloveniji v času iraške krize.....	34
6. SKLEP.....	36
LITERATURA	39
VIRI.....	40
SLOVAR TUJK IN KRATIC	42

1. UVOD

Nafta je glavni energent, ki je v preteklosti bistveno prispeval h gospodarskemu razvoju, zato so bila svetovna gospodarstva močno odvisna od gibanja cen nafte. Naftni šoki v preteklosti so povzročili neravnovesje na naftnem trgu in negativno vplivali na svetovno gospodarstvo. Danes so razmere v svetovnem gospodarstvu nekoliko drugačne, predvsem v razvitem svetu. Zaradi varčevanja z energijo, uporabe alternativnih goriv in vse večje vloge storitev na račun proizvodnje, se je odvisnost od nafte precej zmanjšala. Vendar tudi novo ekonomijo v bistvu "poganja" nafta in trideset let po prvi naftni krizi je nafta še vedno eden izmed najpomembnejših virov energije. »Brez energije ni ne življenja ne ekonomije« (Lotrič, 2003, str. 12). Svet se še ni otresel odvisnosti od "črnega zlata", zato je nafta oziroma gibanje njene cene še vedno pomembna spremenljivka gospodarskih razmer.

Glavni namen diplomskega dela je, s pomočjo domače in tuje literature ter relevantnih virov, ugotoviti, kako je iraška kriza v letih 2003 in 2004 vplivala na razmere na svetovnem trgu nafte in kateri bistveni dejavniki so vplivali na gibanje cen nafte. Cilj diplomske naloge je preučiti, ali je pomen nafte in njen vpliv na svetovno gospodarstvo še vedno tako velik kot v preteklosti?

Diplomsko delo je razdeljeno v štiri vsebinske sklope. V prvem delu opredelim svetovni trg nafte, in sicer najprej zgodovino, predelavo in današnjo uporabo nafte. V nadaljevanju analiziram ponudbo in povpraševanje po nafti ter njune ključne dejavnike. Pri ponudbi se osredotočim na organizacijo OPEC in zaloge nafte. Pri povpraševanju dajem večji poudarek značilnostim gospodarstev držav porabnic nafte, sezonskemu učinku in razvoju alternativnih virov energije.

V nadaljevanju predstavim pregled ključnih dogodkov na trgu nafte od leta 1970 do leta 2002, ki so privedli do neravnotežij na trgu. Navajam vzroke za njihov nastanek in njihov vpliv na spremembe naftnega trga. Nadalje izpostavim ključne dejavnike, ki vplivajo na gibanje cen nafte, in opredelim vpliv naftnih kriz oziroma visokih cen nafte na pomembnejše ekonomske kategorije.

Osrednje poglavje o vplivu iraške vojne v letu 2003 na trg nafte je razdeljeno na tri dele, in sicer na predvojno, medvojno in povojno obdobje. V vseh treh delih opazujem gibanje cen nafte in izpostavim dejavnike, ki so v največji meri vplivali na povečanje oziroma znižanje cen. Ker Irak kot proizvajalec nafte vpliva na trg nafte, predstavim iraško naftno gospodarstvo pred vojno in po vojni. V predvojnem času so se oblikovali štirje scenariji razpleta iraške krize. Na koncu razmer na trgu nafte in v svetovnem gospodarstvu po vojni opredelim pomen cene nafte in pripravljenost sveta na naftne šoke v današnjem času.

V zadnjem poglavju predstavim slovenski trg naftnih derivatov. V prvem sklopu opišem stran ponudbe in povpraševanja po nafti ter njeno uporabo v Sloveniji. V nadaljevanju navajam

model oblikovanja cen naftnih derivatov in probleme prevelike vloge države na tem področju. Nadalje analiziram vpliv iraške krize na Slovenijo in spremembe naftne politike za preprečitev prevelikih skokov cen naftnih derivatov.

2. ZNAČILNOSTI SVETOVNEGA TRGA NAFTE

Nafta je neobnovljiv naravni vir, brez možnosti reciklaže in ponovne uporabe, zato nafto uvrščamo med redke dobrine. Če je stopnja porabe nafte večja od stopnje odkrivanja novih zalog, ponudba nafte relativno pade glede na povpraševanje po njej in nafta postaja vse redkejša dobrina. Naftni trg je zaradi teh dejstev specifičen. Skozi dejavnike ponudbe in povpraševanja bom opisala značilnosti naftnega trga.

2.1. Nafta kot surovina

2.1.1. Zgodovina nafte

Nafta se je kot surovina pojavljala že daleč v zgodovini, saj so jo poznali že v času Sumercev (6000 let pr. n. š.). Nafto so uporabljali za premaze lesa pri gradnji ladij (Feničani), za gradnjo cest (Perzijci), za balzamiranje (Egipčani) in že tudi v medicinske namene (stari Kitajci, Grki in Rimljani). S samim propadom teh starih civilizacij je uporabnost nafte potonila v pozabo, in sicer do leta 1823, ko sta brata Budinin začela z destilacijo nafte, s katero sta pridobila olje za razsvetljavo in posebna mazalna olja, ki so jih uporabljali za mazanje osi koles na kočijah in vozovih, preostanek nafte pa so zavrgli kot neuporabno.

Leto 1859 je leto, ki ga štejemo za začetek naftne industrije, saj je tega leta Američan Edwin Drake v Tituswillu (Pennsylvanija) izvrtal prvo vrtino za črpanje surove nafte. Že čez štiri leta so ustanovili prvo naftno družbo The Standard Oil Company, ki se je ukvarjala s črpanjem, transportom ter prodajo nafte in njenih derivatov. To je bila pomembna prelomnica za celotno svetovno gospodarstvo, ki se je takrat začelo oblikovati (Lenarčič, 1993, str. 14).

2.1.2. Predelava nafte

Surova nafta je sestavljena predvsem iz ogljikovodikov (okrog 95%), preostali delež predstavljajo ostali kemijski elementi (kisikove, dušikove in žveplove spojine). Glede na sestavo teh spojin je surova nafta lahko normalno tekoča, težko tekoča ali skoraj trda. Njeno kvaliteto in sestavo, ki je pomembna zaradi nadaljnje predelave, ugotovijo s posebnimi postopki v rafinerijskih laboratorijih. Čim več lahkih frakcij (bencin, petrolej in plinsko olje) in čim manjši delež žvepla in drugih spojin je v nafti, tem kvalitetnejša je nafta.

Surove nafte neposredno ne uporabljamo, temveč jo uporabljamo kot surovino pri nadaljnji predelavi v rafinerijah. Najpomembnejši postopek pri predelavi surove nafte je destilacija v destilacijski koloni. Pri tem postopku nastanejo frakcije oziroma proizvodi pri različnih

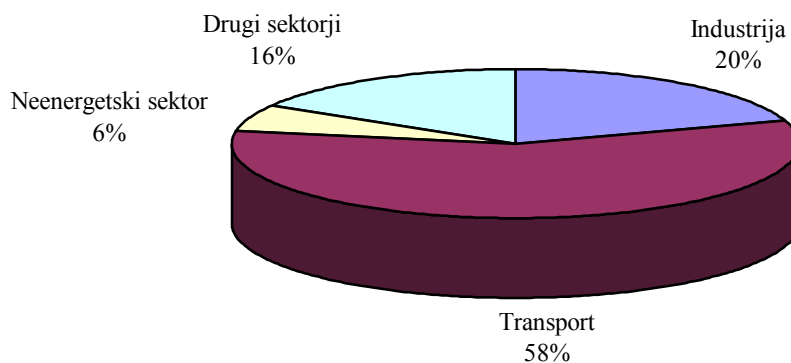
temperaturnih območjih: plin, lahki bencin, težki bencin, petrolej in dizelsko gorivo (od 0° C do 350° C). Po končani destilaciji surove nafte lahko sledijo še različni postopki za nadaljnjo predelavo z destilacijo pridobljenih destilatov (katalitični reformer, katalitični kreking, vakumska destilacija) in mešanje posameznih frakcij (Hinrichs, 2002, str. 211).

2.1.3. Uporaba nafte in njenih derivatov

S hitrim industrijskim razvojem in iznajdbo motorja z notranjim izgorevanjem se je povečevala uporaba nafte, zlasti bencina. Z vse večjo proizvodnjo bencina se je širila tudi raba težjih frakcij nafte za kurjenje industrijskih peči in bitumna za asfaltiranje in izolacije. Zaradi velikih količin nafte in ugodnega razmerja med stroški pridobivanja in uporabnostjo nafte (za ogrevanje, transport, produkcijo elektrike) se je njena poraba po drugi svetovni vojni znatno povečala.

Delež porabe nafte glede na celotno ponudbo energijskih virov danes znaša približno 40 %. Uporaba nafte je pomembna predvsem v transportu, kmetijstvu in kemijski industriji, kjer substitucija nafte še ni mogoča. Petrokemija ustvarja iz nafte umetne snovi, iz katerih se izdelujejo umetna gnojila, niti za tkanine, polivinil itd. Največ nafte se uporabi v transportu (glej Slika 1, na str. 3), kjer nafta ostaja dominantno in najučinkovitejše gorivo. V Severni Ameriki se zaradi nizkih cen bencina porabi največ nafte v transportu, medtem ko se v ostalih razvitih državah največ nafte porabi za ogrevanje in proizvodnjo energije.

Slika 1: Poraba nafte po posameznih sektorjih v državah OECD¹ v letu 2000

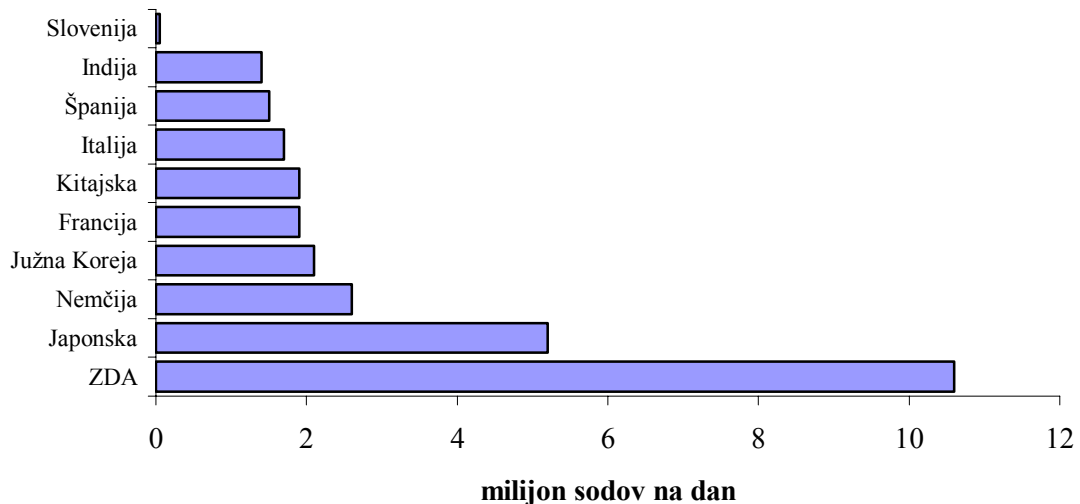
Vir: International Energy Agency, 2003.

¹ OECD (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj) je organizacija, ki je zavezana tržni ekonomiji in načelom demokracije. Trenutno ima 30 članic. Velja za organizacijo bogatih držav, saj države OECD proizvedejo kar 2/3 svetovne proizvodnje.

2.2. Povpraševanje na trgu nafte

Pri povpraševanju po nafti je potrebno poudariti razliko med dejanskim in običajnim povpraševanjem. Dejansko povpraševanje po nafti na svetovnem naftnem trgu nam kaže kazalnik neto uvoz nafte. Le-ta se izračuna kot razlika med celotno porabo nafte (običajno povpraševanje) in celotno produkcijo nafte v neki državi. Torej države z lastno produkcijo uvažajo manj nafte kot jo potrošijo. Slika 2 prikazuje največje neto uvoznice nafte, ki imajo na strani povpraševanja največji vpliv na trgu nafte.

Slika 2: Največje neto uvoznice nafte v letu 2002

Vir: Energy Information Agency, 2003.

Pomembna značilnost povpraševanja po nafti je elastičnost² povpraševanja po nafti glede na njeno ceno. Povpraševanje po nafti je na kratek rok neelastično in se ne odziva na cenovne spremembe. Poraba nafte je namreč pogojena z relativno visokimi investicijskimi stroški (avtomobili, industrija, elektrarne). Zaradi tega visoke cene nafte kratkoročno ne vplivajo veliko na povpraševanje. Dolgoročno postane povpraševanje po nafti elastično. Dolgo obdobje visoke cene nafte povzroča razvoj bolj ekonomične tehnologije, racionalnejše uporabe nafte, naprednejše tehnologije odkrivanja novih naftnih polj in iskanje alternativnih virov energije³ (Balaam, Veseth, 2001, str. 371-385).

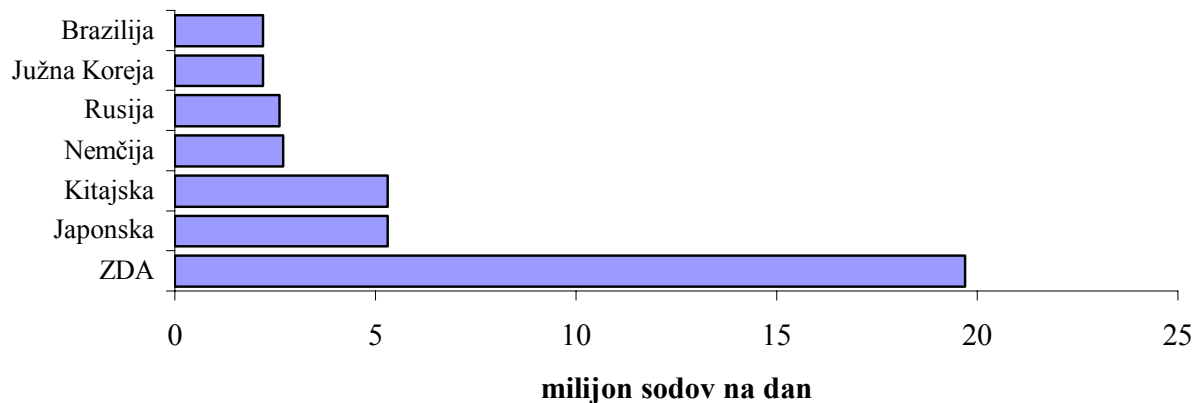
² Koefficient cenovne elastičnosti povpraševanja meri občutljivost spremembe obsega povpraševanja na spremembo cene (Prašnikar, 1996, str. 70).

³ Primer: Na kratek rok vozniki zaradi visoke cene goriva ne zmanjšajo obsega potovanja in se poraba goriv bistveno ne zniža. Vendar pa so pri nakupu novega vozila bolj pozorni na njegovo porabo, s čimer vplivajo na proizvajalce, da izdelajo varčnejša vozila. Torej je dolgoročno elastičnost povpraševanja večja.

Dejavnikov, ki vplivajo na povpraševanje po nafti, je veliko. V nadaljevanju navajam najbolj očitne in najpomembnejše:

a) *Obseg gospodarskih aktivnosti:* Obseg gospodarskih aktivnosti lahko merimo z velikostjo bruto domačega proizvoda. Veliko gospodarstvo za svoje delovanje zahteva velike količine nafte. Slika 3 kaže, da so največje države porabnice predvsem močne gospodarske velesile. V državah OECD (Organizacija za mednarodno ekonomsko sodelovanje in razvoj), ki vključuje razvite države, porabijo približno dve tretjini svetovne porabe nafte. Največje gospodarstvo na svetu, ZDA, je s skoraj 20 milijoni sodčkov⁴ na dan največji porabnik nafte. Drugo največje gospodarstvo in hkrati drugi največji porabnik nafte je Japonska. Evropska unija skupaj porabi približno 15 milijonov sodčkov na dan, največ Nemčija.

Slika 3: Največji porabniki nafte v letu 2002

Vir: Energy Information Agency, 2003.

b) *Struktura gospodarstva:* Povpraševanje po nafti je odvisno od sektorja (kmetijstvo, industrija, storitve), ki prevladuje v gospodarstvu določene države. V razvitih državah se vse več bruto domačega proizvoda ustvarja s storitvami (prodajo znanja) in informacijsko tehnologijo. Poraba nafte je v tem sektorju bistveno nižja kot v industriji, zato se povpraševanje po nafti v razvitem svetu bistveno ne zvišuje. Drugače je z razvijajočimi se in revnimi državami, ki so zaradi staromodne gospodarske strukture veliko bolj odvisne od nafte.

⁴ Merska enota za nafto je barel oziroma sodček nafte, ki predstavlja 159 litrov. S sodčkom nafte prevozi povprečen avtomobil približno 1400 kilometrov.

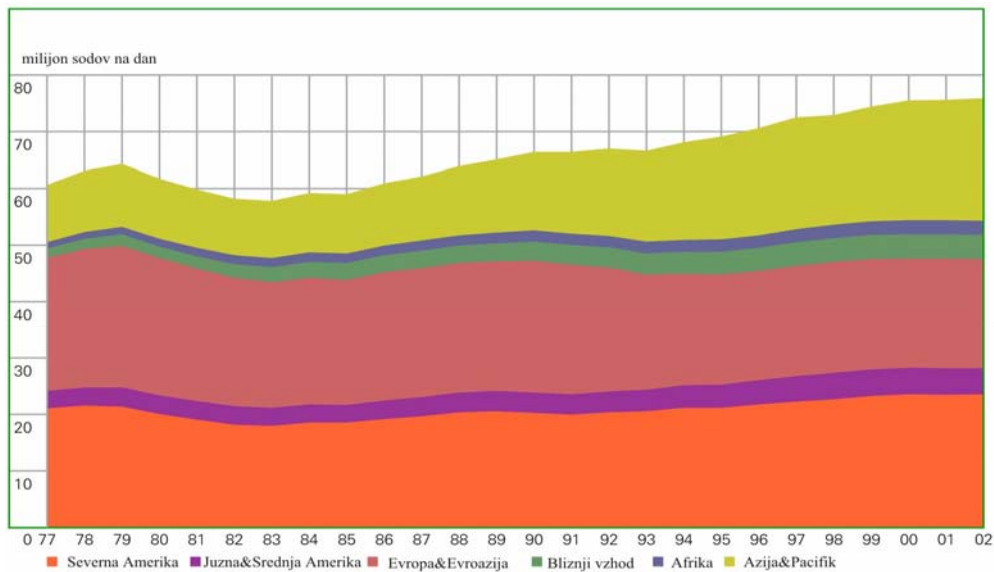
Tabela 1: Delež storitev v bruto domačem proizvodu (v %) v nekaterih državah in Sloveniji v letu 2001

Država	Delež storitev v BDP (%)
Kitajska	34
Indija	49
Slovenija	63
ZDA	75
Evropska monetarna unija	69
Razvite države	71
Srednje razvite države	57
Nerazvite države	45

Vir: World Development Indicators Database, World Bank, 2003.

- c) *Število prebivalcev*: Število prebivalcev je tudi pomemben dejavnik, ki vpliva na povpraševanje po nafti. Države z velikim številom prebivalstva in visoko rastjo prebivalcev, predvsem države v razvoju, sodijo med velike porabnice nafte. Kitajska kot najštevilčnejša država je tretja največja porabnica nafte.
- d) *Stopnja tehnološkega razvoja*: Nove in naprednejše tehnologije omogočajo večji izkoristek pri uporabi nafte in s tem večjo učinkovitost goriv. Tehnološki razvoj vpliva na večjo varčnost strojne opreme in prevoznih sredstev in s tem na zmanjšanje porabe nafte. Ta dejavnik vpliva na nekoliko nižjo rast porabe v razvitih državah. Nasprotno pa manj razvite države izrabljajo energijo manj učinkovito. Kitajska in Afrika na enoto BDP porabita dvakrat več energije kakor razvite države, Indija pa celo trikrat več.
- e) *Gospodarska konjunktura*: Svetovna gospodarska rast je dejavnik, ki v veliki meri vpliva na spremembe povpraševanja po nafti. V času gospodarske ekspanzije (obdobje visoke gospodarske rasti) povpraševanje narašča, medtem ko v recesiji (obdobje nizke ali negativne gospodarske rasti) upade. Trenutno so razvite države največje porabnice nafte, vendar države v razvoju v zadnjem času zaradi visoke gospodarske rasti prispevajo največji delež k rasti porabe nafte (glej Slika 4, na str. 7). Predvsem hiter razvoj Daljnega vzhoda je glavni motor rasti porabe nafte v svetu. Za zagon in razvoj gospodarstva je potrebna velika količina nafte. Veliko povpraševanje Kitajske in Indije po nafti je posledica hitro rastoče potrebe po elektriki in velikega porasta števila cestnih prevoznih sredstev. Nasprotno se je v bivši Sovjetski zvezi zaradi hude gospodarske krize po padcu komunizma poraba nafte v tem času znižala za približno 50 %.

Slika 4: Poraba nafte po različnih predelih sveta v letih 1977 – 2002

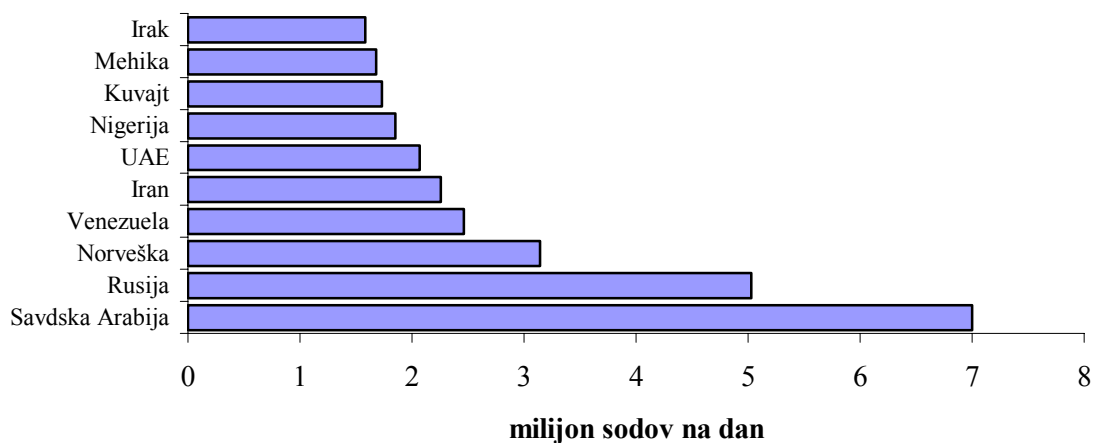
Vir: BP Statistical Review of World Energy, 2003.

- f) *Davčna politika*: Država z davčno politiko (davki, ekološke takse, trošarine) lahko spremeni strukturo povpraševanja. Z obremenitvijo cen določenih naftnih derivatov preusmeri kupce k nakupu drugih derivatov oziroma drugih virov energije.
- g) *Letni časi*: Za povpraševanje po nafti je značilno sezonsko nihanje. Učinek severne in južne poloble sveta je zanemarljiv, saj je večina porabe nafte skoncentrirana na severni polobli. V zimskem času je zaradi ogrevanja poraba nafte, predvsem kurilnega olja, večja kot v poletnem. Zaradi večje mobilnosti in potovanj je med poletjem večja poraba bencina, zlasti v ZDA.
- h) *Alternativni viri energije*: Alternativni viri so pomemben dejavnik, ki vse bolj zmanjšujejo povpraševanje po nafti. Razvoj alternativnih virov energije temelji predvsem na iskanju dodatnih virov in izkoriščanju obnovljivih virov energije (voda, veter, sončna energija, biomasa), ki so okolju prijazni. Uporaba alternativnih virov mora biti ekonomsko in okoljsko sprejemljiva (Osredkar, 1994, str. 90). Alternativni viri zamenjujejo nafto na številnih področjih, tudi v transportu, kjer je uporaba nafte dominantna. Toyota, Honda, Ford, Daimler-Chrysler že leta 2005 napovedujejo široko komercialno prodajo hibridnih avtomobilov oziroma avtomobilov z izjemno nizkimi energetske potrebnimi in obnovljivimi viri. Nafto nadomeščajo tudi drugi viri energije, predvsem plin in nuklearna energija.

2.3. Ponudba na trgu nafte

Tudi na ponudbeni strani ločimo med dejansko ponudbo nafte in proizvodnjo nafte v določeni državi. Pokazatelj dejanske ponudbe nafte na svetovnem naftnem trgu je neto izvoz nafte, ki ga izračunamo kot razliko med celotno proizvodnjo nafte in celotno porabo nafte v neki državi. Slika 5 prikazuje države, ki s proizvodnjo nafte dejansko vplivajo na svetovno ponudbo nafte.

Slika 5: Največje neto izvoznice nafte v letu 2002

Vir: Energy Information Agency, 2003.

Dejavniki, ki v največji meri vplivajo na ponudbo nafte na svetovnem trgu, so naslednji:

- Delitev proizvodnje na članice organizacije OPEC in nečlanice OPEC:* Večino izvoznic nafte združuje organizacija OPEC, ki ima s kartelnim sporazumom in politiko največji vpliv na ponudbo nafte. Proizvajalke nafte, ki niso članice OPEC, povečujejo proizvodnjo in s tem poskušajo zmanjševati pomen kartela. V nadaljevanju analiziram obe skupini proizvajalk nafte.
- Rezerve nafte:* Rezerve nafte so pokazatelj dejanske količine nafte, ki je na razpolago ob trenutnih pogojih, in raven ponudbe nafte v prihodnosti. Menim, da so rezerve pomemben dejavnik ponudbe nafte, zato jih bom v nadaljevanju natančneje opisala.
- Stopnja tehnološkega razvoja:* Razvoj novih tehnologij vpliva na znižanje stroškov in povečevanje učinkovitosti pri proizvodnji, predelavi in transportu nafte. Čedalje bolj inovativne metode črpanja nafte omogočajo pridobivanje večjih količin nafte. Zahtevnejša tehnologija bo v prihodnosti bistveno povečala ponudbo nafte tudi s pridobivanjem nafte iz nekonvencionalnih fosilnih usedlin (oljni škrilavci in katranski pesek) (Burkeljca, 1998, str. 8). Dejansko je nekonvencionalnih zalog 250-krat več kot konvencionalnih in bi teoretično zadoščale za prihodnjih 5000 let.

- d) *Zaloge nafte*: Zaloge nafte so skladiščene rezerve nafte v državah porabnicah. Njihov namen je preprečitev pomanjkanja nafte v primeru prekinitve dobav in zaščita uporabnika nafte. Zaloge igrajo namreč izravnalno vlogo med ponudbo in povpraševanjem. Spremembe v stanju zalog statistično pomenijo razliko med produkcijo in porabljenimi količinami v določenem časovnem obdobju. Poročilo o stanju zalog je tako izredno pomembna spremenljivka za analizo naftnega trga.
- e) *Politični in vojaški vplivi*: Različni politični interesi in vojne v državah izvoznicah ogrožajo zanesljivo in stabilno ponudbo nafte na trgu. V vojnah je tarča spopadov predvsem naftna infrastruktura, kar ohromi proizvodnjo nafte in s tem vpliva na znižanje ponudbe nafte. Večina izvoznic nafte so države z velikimi političnimi problemi in nestabilnimi razmerami. Svetovne velesile, ki z agresivno diplomacijo ali z orožjem poskušajo dobiti nadzor nad nafto, še dodatno potencirajo politično nestabilnost v državah proizvajalkah.
- f) *Naravni dogodki*: Naravne nesreče (potresi, poplave, požari, plazovi) in nepričakovane spremembe vremena lahko močno ohromijo svetovno proizvodnjo ali transport nafte.
- g) *Človeški dejavnik*: Nenamerno ali zaradi malomarnosti lahko pride do razlitja nafte pri transportu ali do večje nesreče pri proizvodnji nafte ali prevozu in ponudba nafte se nepričakovano zmanjša (Vrhovnik Težak, 1998, str. 82).

2.3.1. Proizvodnja nafte v državah, ki niso članice kartela OPEC

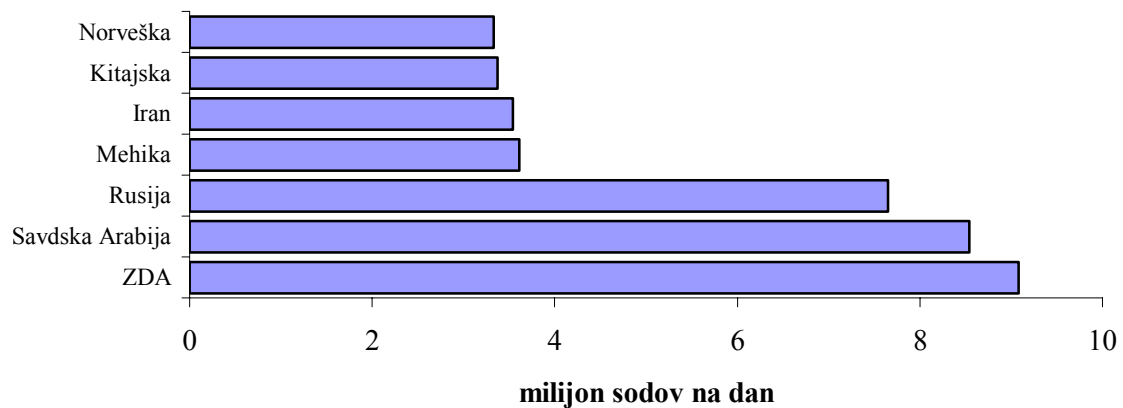
V dveh desetletjih se je delež proizvodnje v državah nečlanicah OPEC-a povečeval in leta 2001 znašal približno 62 % celotne svetovne proizvodnje. To je posledica treh faktorjev:

- razvoja novih raziskovalnih in produkcijskih tehnologij,
- težnje po zniževanju stroškov v naftni industriji,
- privabljanja investicij v raziskovanje in razvoj z različnimi davčnimi ugodnostmi.

Slika 6 kaže, da večina največjih proizvajalk nafte, razen Savdske Arabije in Irana, ni članica organizacije OPEC. Vendar je večina teh držav tudi velika porabnica nafte, zato njihova proizvodnja nima bistvenega vpliva na dejansko ponudbo nafte na trgu (neto izvoz). ZDA so največje proizvajalke nafte, vendar tudi največje porabnice nafte, zato so v bistvu neto uvoznice nafte. Na dejansko ponudbo nafte na trgu med nečlanicami OPEC-a v največji meri vpliva Rusija, ki je druga največja izvoznica nafte za Savdsko Arabijo. Zaradi krize na Bližnjem vzhodu postaja vse bolj pomembna za preskrbo Evrope z nafto. S pomembnejšo količino nafte na Kaspiskem območju je tista, ki v zadnjih letih povečuje načrpane količine. V treh letih so načrpali za 25 odstotkov več nafte. Vendar stara in iztrošena naftna infrastruktura ter pomanjkanje črpališč onemogoča povečanje proizvodnje (Murko, 2003, str. 10). Na evropskem območju z večjimi črpališči v Severnem morju je največja neto izvoznica

nafte Norveška. Pomembne nečlanice OPEC-a na področju ponudbe nafte so še Kitajska, Mehika in Kanada.

Slika 6: Največje svetovne proizvajalke nafte v letu 2002

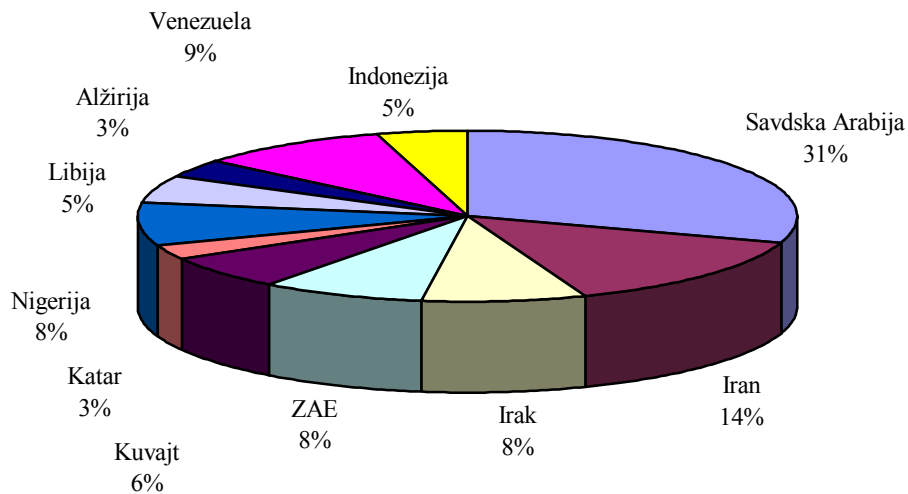
Vir: Energy Information Agency, 2003.

2.3.2. Proizvodnja nafte v državah članicah kartela OPEC

Najpomembnejše ponudnice nafte so prav gotovo države, vključene v organizacijo držav izvoznic nafte oziroma OPEC (Organisation of Petroleum Exporting Countries). OPEC je mednarodna organizacija enajstih držav izvoznic nafte v razvoju, ki koordinira in usklajuje naftno politiko svojih članic. Sedež organizacije je na Dunaju v Avstriji. Članice OPEC so razdeljene na tri osnovne skupine: države ustanoviteljice (Iran, Irak, Kuvajt, Savdska Arabija in Venezuela) ter polnopravne in pridružene članice (Indonezija, Alžirija, Libija, Nigerija, Katar in Združeni arabski emirati) (Heal, Chichilnisky, 1991, str. 37-53). Savdska Arabija je največja proizvajalka nafte in ima približno dve tretjini svetovnih rezervnih zmogljivosti. Je edina članica OPEC-a, ki s spreminjanjem obsega črpanja lahko hitro vpliva na raven ponudbe.

V obdobju med leti 1950 in 1960 so imele največji vpliv na proizvodnjo nafte ogromne multinacionalke. Da bi proizvajalke nafte povečale kontrolo na trgu nafte, so se med seboj povezale in 4. septembra 1960 v Bagdadu ustanovile organizacijo OPEC. Vpliv OPEC-a je bil v začetku na dogajanje na naftnem trgu zelo šibek. Zaradi nizke cene se je v vseh državah močno povečala poraba nafte. OPEC je ta tempo črpanja nafte brez večjih problemov zmožel, saj je bilo kar tri četrtine od celotnih na novo odkritih zalog po drugi svetovni vojni na Bližnjem vzhodu. Nasprotno države nečlanice enostavno niso zmoгле tako hitrega tempa. OPEC je močno okrepil svoj položaj na trgu in v začetku sedemdesetih let je bistveno zvišal tržni delež prodaje, dokončno prevzel kontrolo trga ter začel sam postavljati ceno za izvoz nafte (Hinrichs, 2002, str. 22).

Slika 7: Porazdelitev proizvodnje nafte v državah OPEC leta 2002

Vir: IEA – Monthly Oil Market Report, 2003.

Za OPEC je značilno, da deluje po načelih kartela⁵. To pomeni, da gre za skupino prodajalcev, ki želijo z nastopom na trgu izboljšati svoj položaj in doseči višje cene ter višji izvozni dobiček. Uspešnost nadzora cen, ki ga uveljavlja družba, je odvisna od velikosti tržnega deleža skupine (večji je, bolj je skupina uspešna) in cenovne elastičnosti povpraševanja po proizvodu. Tako se ministri članic OPEC-a na konferencah (dvakrat letno) med seboj dogovorijo o dnevno načrpani količini nafte. Vsaka država ima po en enakovreden glas. Dnevne kvote se razlikujejo od države do države. Proizvajalke nafte cene ne postavijo neposredno, temveč vplivajo nanjo s količino, ki jo pošiljajo na svetovni trg, dejanske cene pa se oblikujejo na borzah. Organizacija OPEC si je kot okvir postavila ceno nafte med 22 in 28 dolarji za sod surove nafte (OPEC, 2003).

Predpogoj uspešnega poslovanja organizacije oziroma kartela, kot je OPEC, je enotno in racionalno vedenje ter maksimiranje ekonomskih koristi vseh članic. Vendar se OPEC vedno ne drži pravil tradicionalnega modela kartela in ne izpolnjuje dnevnik kvot črpanja nafte. S tem povzroča nezadovoljstvo in nestabilnost na naftnem trgu. Problem OPEC-a so predvsem različni ekonomski in politični interesi posameznih članic.

Vloga OPEC-a je pomembna zaradi več razlogov:

- *Geografska razprostrtost članic OPEC-a:* Članice OPEC se nahajajo na treh različnih kontinentih. Zato interes OPEC-a ni zgolj regionalen, temveč širi svoje poslovanje in znanje po celem svetu.

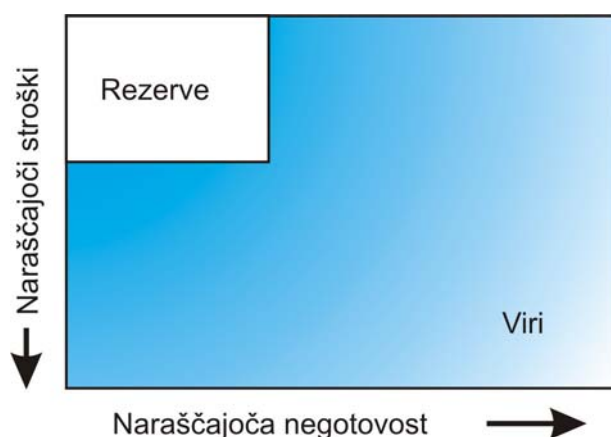
⁵ V kartelu člani sklenejo pogodbo, da bodo sodelovali pri določitvi cene in obsega produkcije. Običajno kartelni dogovor ne združuje vseh producentov v panogi in povpraševanje po produktu je neelastično. Za uspeh kartela je potreben ustrezen formalni sporazum in možnost monopolne moči (Prašnikar, 1996, str. 365).

- *Stopnja ekonomske in industrijske razvitosti:* Kljub velikim rezervam nafte so članice še vedno predvsem države v razvoju z nizko stopnjo ekonomske in industrijske razvitosti. Zaradi različnih pozicij naftnih rezerv in različnih ekonomskih struktur so se znotraj OPEC-a oblikovali dve skupini držav. V prvo skupino so uvrščene t. i. puščavske države z velikimi zalogami nafte in visokim BDP p. c. in skoraj popolno odvisnostjo od prihodkov izvoza nafte. V drugo skupino sodijo države s skromnimi zalogami in nizkim BDP p. c., ki večino prihodkov ustvarijo s kmetijstvom in turizmom. Skupini imata različne interese na svetovnem naftnem trgu, kar otežuje enotno politiko (Knutsen, 2001, str. 105).
- *Politične strukture:* Do razlik prihaja tudi zaradi različnih političnih struktur, saj imajo nekatere demokratično ureditev, nekaterim pa še vedno vladajo diktatorji. Znotraj OPEC-a sta se oblikovali dve skupini držav, t. i. "orli" in "golobice". Prvi spadajo v skupino držav, ki zagovarjajo visoke cene nafte (Irak, Iran, Libija) in so politično nastrojene zoper zahodne države. Med "golobice" sodijo zagovornice nizke cene nafte (Katar, Kuvajt, Savdska Arabija), ki simpatizirajo z razvitimi državami oziroma ne težijo k radikalni politiki (Lazar, 2001, str. 15).

2.3.3. Svetovne rezerve nafte

Svetovne rezerve nafte so pomemben dejavnik naftnega trga. Potrebno je razlikovati med celotnimi viri nafte, ki so še neodkriti, in rezervami nafte, ki so odkrite. To razliko ponazarja McKelveyev diagram (glej Slika 8, na str. 12).

Slika 8: McKelveyev diagram ločevanja med rezervami in viri nafte

Vir: Hinrichs, 2002, str. 203.

Kvadrat predstavlja celotne vire nafte na določenem področju. Koliko je še neodkritih virov nafte je težko določiti. Tehnološki in ekonomski dejavniki vplivajo na odkrivanje novih zalog. Navpična os v diagramu predstavlja naraščajoče stroške črpanja nafte, vodoravna os pa

naraščajočo negotovost odkrivanja novih zalog. Nepoznani viri nafte zasedajo desno stran kvadrata. Rezerve nafte so le tisti del vseh virov nafte (zgornji levi kot), ki so dobro poznane in jih lahko črpamo z obstoječo tehnologijo in relativno nizkimi stroški.

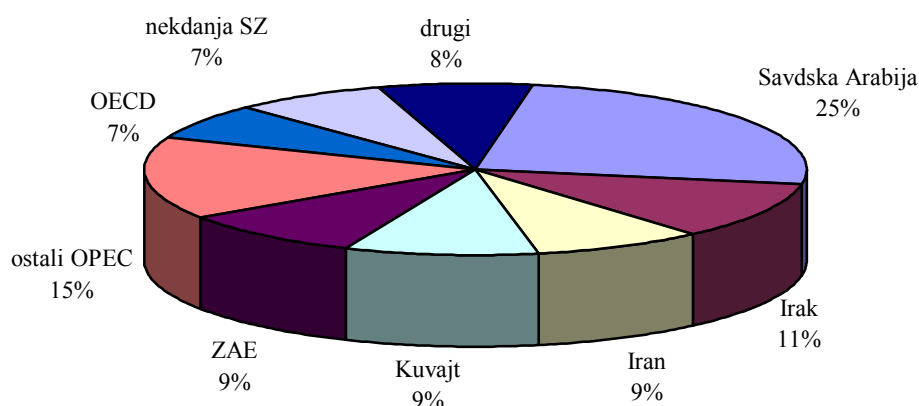
Rezerve lahko razdelimo na:

- dokazane rezerve – poznane zalogo nafte, ki jih lahko črpamo z obstoječimi ekonomskimi in tehnološkimi pogoji;
- nakazane rezerve – poznane zaloge nafte, ki jih lahko črpamo le z novejšo, naprednejšo tehnologijo in črpanje ekonomsko ni sprejemljivo;
- ocenjene rezerve – odkrite zaloge nafte, vendar še ne izmerjene.

Meja, ki ločuje ekonomsko rentabilnost črpanja, in meja (zahtevnost tehnologije), ki ločuje poznane od neodkritih virov, se v času spreminja. Zato se dejanske zaloge nafte povečujejo. V zadnjih dvajsetih letih je stopnja odkrivanja novih nahajališč nafte bistveno višja kot stopnja povečevanja porabe. Zaloge ob sedanjih trendih porabe so tako velike, da zadostujejo vsaj še za naslednjih petdeset let. Tudi tehnološka podpora odkrivanju novih nahajališč je taka, da se bo trend odkrivanja še nekaj časa gibal v tej smeri, in sicer da bo pridobivanje novih ležišč hitrejša od porabe (Lotrič, 2003, str. 12).

V državah članicah OPEC se nahaja več kakor tri četrtine vseh rezerv nafte oziroma več kakor polovica le v petih državah Srednjega vzhoda, v Savdski Arabiji, Kuvajtu, Iranu, Iraku in Združenih arabskih emiratih. Ta koncentracija je razvidna iz slike 9, ki kaže strukturno porazdelitev rezerv ob koncu leta 2002, ki so znašale skupaj 1047,7 milijon sodčkov.

Slika 9: Porazdelitev svetovnih rezerv nafte ob koncu leta 2002

Vir: BP Statistical Review of World Energy, 2003.

Po zadnjih ocenah so se svetovne zaloge nafte povečale s 140 milijard ton na 165 milijard. Za porast rezerv pa niso bila odločilna le novo odkrita nahajališča, temveč že znana nahajališča v Kanadi, ki jih lahko zaradi naprednejše tehnologije sedaj bolj učinkovito izrabljajo. Vendar črpanje še ni rentabilno. S 24 milijardami ton (namesto dosedanje ene milijarde) se je Kanada uvrstila na drugo mesto glede na zaloge nafte in prehitela Irak, ki ima 15 milijard ton zalog. Z novo določitvijo kanadskih zalog se je svetovni delež OPEC-a znižal na 68 %, Bližnji vzhod ima le 57 % zalog (Špende, 2003, str. 9).

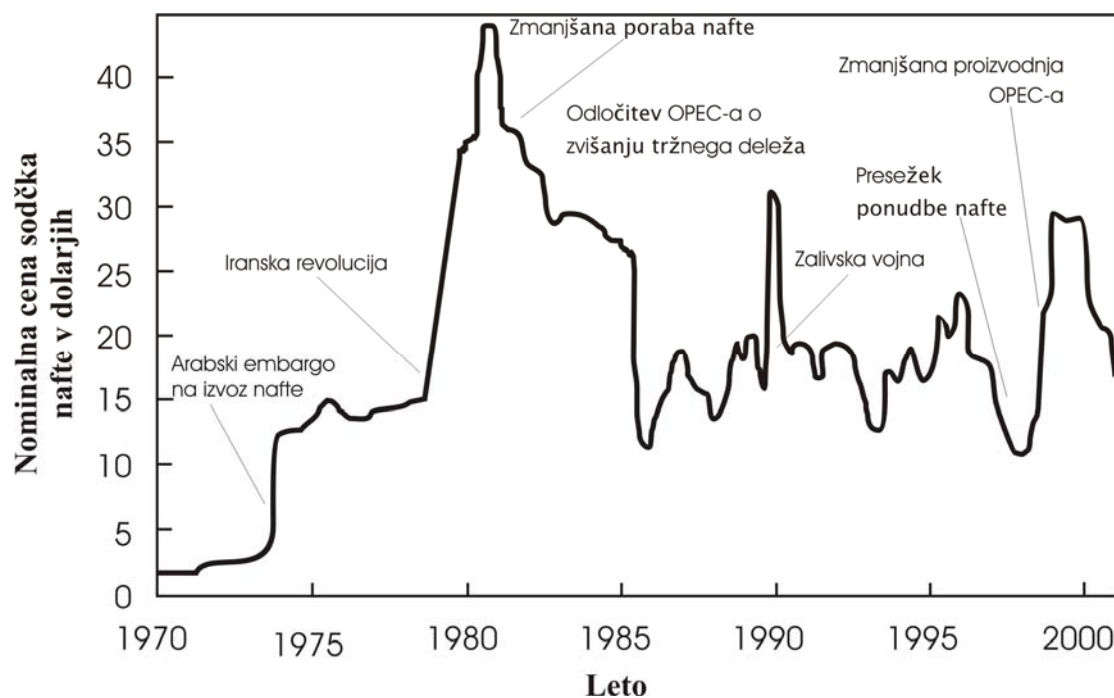
3. SVETOVNI TRG NAFTE DO LETA 2002

V nadaljevanju navajam pomembnejše pretekle dogodke, ki so preko dejavnikov ponudbe in povpraševanja vplivali na naftni trg, posledice naftnih kriz na gospodarstvo in ključne dejavnike, ki vplivajo na gibanje cen nafte.

3. 1. Pregled dogodkov na naftnem trgu v obdobju 1970-2002

Pred letom 1973 je naftni trg veljal za enega najbolj stabilnih, kar zadeva ceno in zanesljivost dobave. Nafta je bila več desetletij zaradi velike ponudbe izredno poceni in je postala najbolj zaželen vir energije moderne civilizacije. Zato so nepredvidljivi skoki cen privedli do večjih naftnih kriz, ki so pustile trajne posledice na naftnem trgu. V nadaljevanju je predstavljen kronološki pregled vzrokov in posledic najpomembnejših dogodkov na trgu nafte, ko so se cene nafte drastično povečale oziroma zmanjšale.

Slika 10: Cena surove nafte v tekočih cenah od 1970 do 2001

Vir: Hinrichs, 2002, str. 22.

3.1.1. Arabski embargo na izvoz nafte

Vzrok prve naftne krize je bil izbruh arabsko-izraelske vojne in sočasen embargo na izvoz nafte iz držav članic OPEC-a v določene zahodne države. Arabske države članice kartela OPEC so se oktobra 1973 dogovorile, da bodo zmanjšale svojo proizvodnjo nafte za 5 % in povišale ceno kar za 70 %. Ker so ZDA v vojni vojaško pomagale Izraelu, so le nekaj dni kasneje članice OPEC popolnoma ustavile dobavo nafte ZDA. Naftni embargo se je še dodatno podkrepil z objavo 25 % zmanjšanja proizvodnje OPEC-a. V prvi naftni krizi se je cena surove nafte od septembra 1973 do januarja 1974 zvišala za kar 450 % (od 2,59 na 11,65 dolarja za sod).

Ker je bila večina največjih porabnic nafte močno odvisna od uvoza nafte, so le-te po prvi naftni krizi leta 1974 ustanovile Mednarodno agencijo za energijo - IEA (International Energy Agency). Osnovna naloga agencije je z vsemi razpoložljivimi sredstvi skrbeti za čim večjo energetske varnost oskrbe njenih članic. Za nujne primere ima IEA na zalogi 4 milijarde sodov nafte. To je dovolj za nadomestitev okoli 114 dnevnega neto uvoza nafte držav članic. Največ zalog se nahaja v ZDA, Japonski, Nemčiji in drugih večjih industrializiranih državah. Sproščanje zalog nafte ni namenjeno uravnavanju cene nafte, temveč nadomeščanju morebitnih izgub s strani ponudbe (Viršek, 2003, str. 11).

3.1.2. Iranska revolucija

Leta 1978 je bila stabilnost cene nafte pretrgana zaradi druge naftne krize ob iranski revoluciji. Oktobra 1978 je Iran pretresla stavka delavcev v naftni industriji, ki je docela omajala iransko gospodarstvo. Zaradi tehničnih, ekonomskih in političnih razlogov, povezanih z revolucijo, niso mogli več črpati nafte v tako velikem obsegu kot prej. Proizvodnja se je zmanjšala za skoraj 6 milijonov sodčkov na dan. Čeprav so ostale države povečale proizvodnjo in nadomestile nekaj izpada, je na svetovnem trgu nafte primanjkovalo približno 2 milijona sodčkov na dan.

Sledili so številni politični nemiri in nestabilnosti na naftnem trgu, kot so zmanjšanje proizvodnje v Savdski Arabiji, povečano povpraševanje zaradi kopičenja zalog nafte držav porabnic, napad na ameriško ambasado v Iranu in ameriški embargo na vse naftne proizvode iz Irana ter novo vojno žarišče v Afganistanu. Vsi ti dogodki so odločilno vplivali, da je cena nafte zrasla na 44 dolarjev za sodček.

3.1.3. Odziv svetovnega gospodarstva na visoke cene nafte

Številni pretresi na naftnem trgu so v tem obdobju vplivali na zmanjšanje porabe nafte za 14 %, ki je vplivala na padec cen nafte. Posledice preteklih visokih cen nafte so bile vsesplošno varčevanje z nafto v industrijskih državah, večja učinkovitost izkoriščanja uporabe, razvoj alternativnih virov energije, povečanje nuklearne energije, odkrivanje novih nahajališč in

povečanje proizvodnje nečlanice OPEC. Razporeditev naftnih virov na več različnih politično-gospodarskih področij je zmanjšala pomembnost posameznih trgov. Z ukrepi so države poskusile čimbolj zmanjšati odvisnost od uvoza nafte, saj večina razvitih držav ni bogata z energetskim viri. Svetovna odvisnost od nafte proizvajalk OPEC-a se je znižala od 28 v letu 1980 na približno 17 milijonov sodčkov na dan v letu 1985 (Burkeljca, 1998, str.16).

Po naftnih šokih v sedemdesetih letih so tako države proizvajalke nafte, ki so v glavnem združene v OPEC, kot države porabnice nafte, ki so združene predvsem v Mednarodni agenciji za energijo (IEA) v okviru OECD, ugotovile, da nestabilnost na trgu nafte škoduje obojim. Prvim zato, ker ne morejo dolgoročno načrtovati svojih naložb, drugim pa zaradi ustvarjanja pritiskov na gospodarsko stabilnost. Stabilnost cen nafte in njene preskrbe je v interesu obeh, zato so postavili cenovni okvir za sodček nafte, ki naj bi se gibal med 22 in 28 dolarji. Prizadevanja vseh ključnih igralcev na svetovnem trgu nafte so zato usmerjena v ohranjanje tega ravnotežja (Lacič, 2003, str. 9).

3.1.4. Odločitev OPEC-a za pridobitev tržnega deleža

Cena nafte je zaradi preoblikovanja naftnega trga padala od leta 1981 in v letu 1986 strmo padla na zgolj 10 dolarjev za sodček. Hiter padec cen leta 1986 je posledica poleg zgoraj navedenih razlogov tudi odločitev organizacije OPEC, da zopet pridobi izgubljeni tržni delež na svetovnem trgu nafte. Porabo nafte je skušala povečati s povečanjem proizvodnje in znižanjem cene. V manj kot letu je Savdska Arabija potrojila proizvodnjo na skoraj 6 milijonov sodčkov na dan.

3.1.5. Zalivska vojna

Zaradi iraške invazije v Kuvajt je cena nafte na svetovnem trgu znatno poskočila. Irak je pod pretvezo ozemeljskih nesoglasij 2. avgusta 1990 nepričakovano zasedel Kuvajt. Ogrožena je bila ekonomska varnost vseh dežel, saj bi iraška invazija še ostalih zalivskih držav povzročila občuten upad svetovne ponudbe nafte in s tem drastično zvišanje cene nafte. Do oktobra 1990 se je cena več kot podvojila in dosegla najvišjo vrednost v zadnjih osmih letih. Nepričakovan napad na Irak je povzročil hiter dvig cen, saj cena nafte ni vsebovala vojne premije. Ker so druge države nadomeščale izpad proizvodnje Kuvajta, so cene kmalu padle. Pod okriljem Združenih narodov so ZDA 16. januarja 1991 z vojaško silo napadle Irak in osvobodile Kuvajt. Vojaško posredovanje je povzročilo hiter padec cene nafte.

Vzrok za invazijo niso bila ozemeljska nesoglasja, ampak nesoglasja znotraj kartela OPEC. Članice niso spoštovale dogovorjenih proizvodnih kvot, kar je povzročilo padec cen nafte od 22 dolarjev za sod v januarju 1990 na 16 dolarjev v juliju 1990. Pojavila se je bojazen, da bi se cena nafte spustila celo na 7 dolarjev za sodček. Zaradi nizkih prihodkov od izvoza nafte Irak ni zmožal servisirati visokega dolga iz iraško-iranske vojne, zato je zahteval zvišanje cen

nafte. Za nastali položaj je krivil Kuvajt in Združene arabske emirate, ki naj bi goljufala pri proizvodnih kvotah (Shojai, 1995, str. 103-117).

Zalivska naftna kriza leta 1990/91 ni bila povsem podobna prejšnjim. Polovica držav t. i. Arabske lige je podprla ZDA v vojni z Irakom. Saudska Arabija je povečala dnevno ponudbo za 2 milijona sodčkov nafte in nadomestila polovico primanjkljaja Iraka in Kuvajta. Poleg Savdske Arabije so črpale dodatne količine nafte tudi ostale članice OPEC. Motnja v proizvodnji dveh članic za razliko od prejšnjih let ni povzročila velikega pomanjkanja nafte na svetovnem trgu (Daneu, 1994, str. 16-20).

3.1.6. Naftni trg v devetdesetih

V devetdesetih letih se je svetovni naftni trg zelo spremenil, bolj dozorel. Drastične spremembe nastale v načinu nakupa in prodaje nafte z razvojem promptnih in terminskih trgov. Promptni (spot) trgi obstajajo že od začetka trgovanja z nafto in na njih se trguje proti takojšnjemu plačilu, medtem ko je dobavni rok od dva do štiri tedne od sklenitve posla. Zaradi nestabilnosti na naftnem trgu so se pojavile potrebe po obvladovanju cenovnih tveganj in razvoju terminskih trgov. Terminski posel je vzajemni dogovor med dvema strankama o prodaji oziroma nakupu nafte po ceni, določeni na dan sklenitve posla in z dejansko dobavo na določen dan v prihodnosti. S tem se lahko zavarujemo pred neugodno spremembo cen nafte v prihodnosti (Prohaska, 1999, str. 160).

Zaradi nizkih cen nafte in nizke poslovne uspešnosti naftne industrije se je pojavila težnja po združevanju večjih naftnih družb, ki lahko le s skupnimi močmi in ustreznim strokovnim znanjem preživijo v hudi konkurenci (na primer združitve BP-Amoco, ExxonMobil in Total Elf). Združitve naftnih podjetij je vplivala na zniževanje stroškov in povečanje produktivnosti ter s tem na višje dobičke. To je pospešilo razvoj novih tehnologiji in rast naftne industrije (Lazar, 2001, str. 21).

Dogajanje na naftnem trgu je v devetdesetih letih zaznamovala naftna kriza v letih 1997-1999. V tem obdobju je bilo povpraševanje po nafti nizko zaradi azijske gospodarske krize in predhodne zelo tople zime. Zaradi ponovne vključitve Iraka na trg nafte in neupoštevanja dogovorjenih proizvodnih kvot članic OPEC-a je prišlo do presežka ponudbe nafte na svetovnem trgu. Zaloge nafte so se v letu 1998 zvišale na tretji največji obseg v zadnjih dvajsetih letih. OPEC je izgubljal vpliv na gibanje cen nafte, ki so padle do rekordno nizkih ravni. Najnižja cena v tem obdobju je bila dosežena decembra 1998 (9,39 \$/sod). OPEC je z enotnim nastopom in z zmanjšanjem proizvodnje že avgusta 1999 uspel dvigniti cene nafte na več kot 20 \$ za sodček (Ugrin, 2000, str. 17).

3.1.7. Naftni trg do leta 2003

Nafta se je od leta 1999 nenehno dražila in dosegla najvišjo vrednost v zadnjih petih letih septembra 2000 (30,56 dolarjev za sod). Cena nafte se je trikrat povečala zaradi močnega svetovnega povpraševanja po nafti, zmanjšanja OPEC-ove proizvodnje, mrzlega vremena in nizkih zalog. Na visoke cene so zagotovo vplivale tudi nestabilne politične razmere na Bližnjem vzhodu. Konec leta 2000 se je stanje nekoliko stabiliziralo zaradi tople zime na obeh straneh Atlantika. V letu 2001 so cene padle za več kot 30 % zaradi zmanjšanega povpraševanja, ki je posledica nizke globalne gospodarske rasti, povečane proizvodnje nafte v Rusiji in posledic terorističnega napada na ZDA 11. septembra 2001.

Večino leta 2002 so se cene nafte gibale znotraj ciljnega razpona držav članic OPEC-a, in sicer med 22 \$ do 28 \$ za sodček. Države OPEC-a so delovale disciplinirano in upoštevale dogovorjene omejitve pri produkciji. V letu 2002 je cena nafte na svetovnem trgu ob velikih nihanjih trendno naraščala zaradi povečanja svetovnega povpraševanja, nizkih zalog nafte v ZDA, znižanja proizvodnje kartela OPEC in mrzlega vremena. Cena nafte se je tako od začetnih 20 dolarjev do konca leta povišala na 30 dolarjev za sodček. Povprečna cena nafte je leta 2002 znašala povprečno 25 dolarjev in je bila za 2,3 % višja kot v letu 2001 (World Oil Markets, 2003).

3.2. Vpliv preteklih dogajanj na trgu nafte

Nafta je glavni energetski vir, ki je v preteklosti bistveno prispeval h gospodarskemu razvoju, in pomeni velikansko prednost za države, bogate s takšnimi naravnimi viri, in nenehno grožnjo za države, ki so odvisne od uvoza te surovine. Ker so svetovna gospodarstva odvisna od gibanja cen na svetovnem trgu nafte, v nadaljevanju izpostavljam ključne dejavnike gibanja cen nafte in obravnavam vpliv cen nafte na gospodarstvo.

3.2.1. Dejavniki gibanja cen nafte

Dolgoročne tržne razmere med ponudbo in povpraševanjem po nafti so relativno stabilne. Nihanja cen nafte niso rezultat dolgoročnega »strukturnega pomanjkanja« in »dolgoročnih tveganj« pri njeni proizvodnji. Cene nihajo zaradi kratkoročnih in srednjeročnih nihanj pri povpraševanju in dobavi (ponudbi). Povpraševanje po nafti na kratek rok ni elastično in se slabo odziva na cenovne spremembe. Zato vsaka relativno majhna sprememba v dobavi običajno povzroči velike spremembe cen (manjša dobava – visok skok cen).

V zadnjih dveh desetletjih je svet živel ob nizkih in stabilnih cenah energije. Še najbolj spremenljiva in neobvladljiva je bila cena nafte. Na dolgoročno strukturo in višino cen nafte so v tem obdobju vplivali številni dejavniki, predvsem pa naslednji:

- permanentna nestabilnost v evrazijskem prostoru (arabski svet ob Perzijskem zalivu in Zakavkazje),

- politični pritiski (kartelni sporazumi-OPEC),
- višji stroški pridobivanja in transporta nafte na drugih lokacijah (Severno morje, Rusija, Kanada),
- tržne špekulacije⁶ (strah, negotovost, pričakovanja),
- globalni interesi ZDA in vodilnih naftnih korporacij (finančna igra z dolarji in globalno ekonomijo) (Lotrič, 2003a, str. 20).

3.2.2. Vpliv nafte na svetovno gospodarstvo

V obdobju nastajanja in obstoja naftnega trga se je trditev, da je surova nafta strateška surovina, ki lahko odločujoče vpliva na razvoj posameznega gospodarstva, večkrat potrdila. Po drugi svetovni vojni je bilo že več manjših in večjih naftnih kriz, ki so za seboj pustile posledice. Vsa nihanja na naftnih trgih se prenesejo v gospodarstva posameznih držav v obliki recesije oziroma ekspanzije. To potrjuje dejstvo, da so bile v zadnjih tridesetih letih podražitve nafte povezane z vsemi recesijami (Podkrižnik, 2002, str. 7).

Učinek visokih cen nafte je različen, kazal se je v znižani gospodarski rasti, nižji zaposlenosti in višji inflaciji. Vpliv cen nafte na gospodarsko rast je odvisen od dolžine obdobja visokih cen nafte in od razpona povečanja cen nafte. Porast cen nafte od 20 na 40 dolarjev za sodček ima drugačen oziroma večji vpliv kot porast od 40 na 60 dolarjev.

Visoke cene nafte praviloma najprej zvišajo inflacijo. Centralne banke reagirajo z restriktivno denarno politiko in država z zmanjšanjem javne porabe. To prizadene gospodarsko rast. V najslabšem primeru lahko pride do stagflacije, kombinacije padajoče gospodarske rasti in naraščajoče inflacije. Stagflacija je bila značilna za svetovno gospodarstvo v sedemdesetih letih v času dveh naftnih kriz. Višja inflacija zniža domačo kupno moč, kar pomeni predvsem nižjo osebno porabo in nižje zasebne investicije ter posledično nižjo gospodarsko rast. Gospodarstvo se pojavi v začaranem krogu.

Danes višje cene nafte ne vplivajo toliko na višjo inflacijo kot v preteklosti, ampak na padec zasebnega povpraševanja in s tem dobičkov podjetij. Največ škode utрпи avtomobilska industrija, transportni sektor (letalske družbe) in industrija, ki uporablja nafto kot surovino. Nižji dobički podjetij znižujejo investicije in s tem produkcijo in rast produktivnosti. Nizke investicije znižujejo zaposlenost. Nižja produktivnost zviša ceno dela, ki vpliva na porast inflacije (Heal, Chichilnisky, 1991, str. 82).

Povečanje cen nafte je kratkoročno pozitivno vpliva na države proizvajalke nafte OPEC, saj se poveča zaslužek od izvoza surove nafte. Dolgoročno se zaradi globalnih depresijskih

⁶ Špekulanti ocenjujejo, kakšno bo gibanje cen surovin (nafta, kovine, bombaž, kava,...) v prihodnosti. Če predvidijo, da se bo cena povzpela, blago kupijo in spravijo v skladišča, potem pa z dobičkom prodajo. Nasprotno v primeru ocenjenega padca cene, blago prodajo in ga kupijo, ko tudi dejansko pade. Špekulacije vplivajo na gibanje cen različnih surovin.

pritisikov povpraševanje po nafti zniža, in zato tudi izvoz nafte. Pomen organizacije OPEC se je zaradi visokih cen nafte zmanjšal in porabnice nafte so se z različnimi potezami (poglavje 3.1.3.) zaščitile pred morebitnimi naftnimi šoki v prihodnosti. Dolgoročno gospodarsko stabilnost držav OPEC-a omogočajo samo svetovne cene nafte znotraj ciljnega okvirja.

4. SVETOVNI TRG NAFTE V ČASU IRAŠKE KRIZE LETA 2003

Iraška kriza se je začela, ko je leta 2002 ameriški predsednik Bush v t. i. "os zla", poleg Irana in Severne Koreje, uvrstil tudi Irak. Vojna z Irakom je bila po mnenju ZDA nujna zaradi teh razlogov:

- evidenca o obstoju in razvijanju orožij za množično uničenje (kemijsko, biološko in tudi nuklearno orožje, raketna oborožitev),
- neprestana obstrukcija inšpektorjev Združenih narodov,
- zavračanje vseh pobud za razorožitev,
- totalitarnost režima,
- agresivno ogrožanje sosednjih držav,
- povezanost z mednarodnim terorizmom.

ZDA in njene zaveznice so podpirale odstranitev režima Sadama Huseina z vojaškim posegom, medtem ko je Varnostni svet ZN temu nasprotoval. Svet se je glede rešitve iraškega vprašanja razdelil na dva pola. Kljub temu da mednarodni inšpektorji niso našli orožja, je napetost o napadu naraščala. Vse hujše zaostrovanje razmer v Iraku in vojaški napad so vplivali na trg nafte. Naraščanje cene nafte je prek svojih vzvodov vplivalo na svetovne trge in povzročalo pomembne premike. V nadaljevanju analiziram vpliv iraške krize na gibanje cene nafte, svetovno gospodarstvo in iraško naftno industrijo.

4.1. Dogajanje pred iraško vojno leta 2003

4.1.1. Svetovni trg nafte pred iraško vojno leta 2003

Ob koncu leta 2002 in v začetku leta 2003 je cena nafte naraščala in v začetku januarja 2003 bila za okrog 9,5 dolarja za sod višja kot januarja leta 2002. Porast cen je bil posledica številnih dejavnikov:

- pričakovanja zaostritve razmer v Iraku,
- sezonski učinek mrzle zime na obeh straneh Atlantika,
- visoko povpraševanje po nafti zaradi hitrega gospodarskega razvoja azijskih držav, zlasti Kitajske in Indije, kjer živi tretjina svetovnega prebivalstva,
- povečano japonsko povpraševanje po nafti zaradi zaprtja jedrskih elektrarn,
- izpad izvoza venezuelske nafte zaradi splošne delavske stavke proti režimu Chaveza (A Convenient War, 2003, str. 61),
- nizke zaloge nafte: Stabilnost cen nafte so ogrožale nizke svetovne zaloge nafte, ki so bile v začetku leta 2003 najnižje v zadnjih 20 letih in so se že nevarno približevale minimumu

90 dni, ki ga določa IEA. Rafinerije so zaradi minimiziranja stroškov skladiščenja svoje zaloge v minulih letih drastično zmanjšale. K izrednemu znižanju zalog je tudi pripomogla tudi mrzla zima (Urbanija, 2003, str. 17).

Strateške naftne rezerve v ZDA so bile uporabljene že pred iraško vojno za ublažitev izpada proizvodnje v nekaterih državah proizvajalkah zaradi zaostrenih razmer. Posledica so nekoliko nižje rezerve nafte kot so bile v preteklosti (Bahree, 2003, str. 12). Po podatkih Evropske komisije so imele skoraj vse države EU⁷, z izjemo Belgije, Luksemburga in Portugalske, v povprečju za 140 dni naftnih rezerv. V času iraške krize leta 2003 je EU povečala količino obveznih rezerv na 90 dni porabe.

Proste kapacitete za nadomeščanje morebitnega izpada ponudbe nafte morajo za stabilen naftni trg presegati povpraševanje po nafti vsaj za 7 %. Ta presežek je bil v času pred vojno nekoliko nižji. Savdska Arabija in Rusija sta črpali več nafte kot običajno. Z odpiranjem novih črpališč je Savdska Arabija skušala povečati proizvodnjo na 10.5 milijonov sodčkov na dan. Rusijo je pri povečanju proizvodnje omejevala slaba naftna infrastruktura in pomanjkanje črpališč. Izmed članic OPEC sta imela le Kuvajt in Združeni arabski emirati proste zmogljivosti. Prostih zmogljivosti kartela OPEC je bilo le za približno 1,1 milijonov sodčkov na dan, manj kot je znašala iraška proizvodnja (2,5 milijonov sodčkov na dan) (Reed, 2003, str. 19).

4.1.2. Scenariji o poteku iraške vojne leta 2003

Posledice iraške krize leta 2003 so bile odvisne predvsem od trajanja in intenzivnosti vojne ter od tega, kako kmalu bi bila po njej zagotovljena normalna oskrba sveta z nafto. Svetovno gospodarstvo je predvsem odvisno od gotovosti preskrbe in spremembe ponudbe nafte, ki vpliva na gibanje svetovne cene nafte (Pivk, 2003, str. 18). Čas pred vojno je čas različnih scenarijev⁸, ki napovedujejo različne razplete in vplive. Najhuje pri scenarijih je to, da sploh ni nujno, da se uresničijo, pa vendar učinkujejo na obnašanje ljudi. Z nafto se namreč trguje na borzah in tam cene ne določajo dejstva, temveč pričakovanja, domneve in verjetnosti (Najpomembnejša cena na svetu, 2003).

V okviru iraške krize so se oblikovali štiri scenariji.

1. scenarij: **položaj status quo** (predlog EU za rešitev krize)
 - mirna rešitev spora pod okriljem OZN⁹,

⁷ Da bi države članice EU morebitno nestabilnost na naftnem trgu preprečile ali vsaj zmanjšale na minimum, je svet EU sprejel direktivo, ki določa vrsto in količino proizvodov, ki naj jih kot obvezne rezerve skladiščijo posamezne članice. V tej direktivi je bila količina opredeljena na višini 65-dnevne porabe predhodnega leta (Direktiva Sveta EU 68/414/EEC).

⁸ Scenarij je hipotetično zaporedje dogodkov, ki je zgrajeno z namenom, da dobimo v središče pozornosti vzorčno-posledične procese in točke odločanja; izdelava scenarijev omogoča, da zmanjšamo množico možnih prihodnosti na določeno število alternativ (Pučko, 1999, str. 67).

⁹ OZN (Organizacija združenih narodov) je bila ustanovljena proti koncu druge svetovne vojne leta 1945 v San Franciscu. Glavni namen OZN je mednarodni mir in varnost.

- nadaljevanje negotovosti,
 - postopna sprememba režima,
 - pričakovan porast cen na 45 dolarjev za sodček.
2. scenarij: **hitra vojna in zmaga ZDA** (predlog in želja ZDA)
- hitra rešitev negotovosti z vojaško intervencijo (od 4 do 6 tednov),
 - menjava režima in ekonomska-socialna reforma Iraka,
 - Iračani ne uničujejo naftnih polj in infrastrukture,
 - hitro znižanje cen od 38 dolarjev na sodček na "normalnih" 22-25 dolarja za sodček,
 - pomembna spodbuda globalnemu gospodarstvu in pozitiven vpliv na ključne ekonomske kategorije (gospodarska rast, rast borznih tečajev itd.).
3. scenarij: **dolgotrajna vojna** (želja iraškega režima in nekaterih članic Arabske lige)
- po koncu glavnih spopadov se nadaljujejo posamezni spopadi skrajnežev,
 - sabotáže na naftni infrastrukturi in ustavitev iraške proizvodnje,
 - dvig cen nafte nad 40 dolarjev za sod in ohranitev vrednosti 30 dolarjev v leto 2004,
 - poglobitev gospodarske recesije po svetu.
4. scenarij: **popolna destabilizacija** (črni scenarij mednarodnega terorizma)
- dolgotrajna vojna z uporabi vseh razpoložljivih sredstev,
 - razširitev spopadov na sosednje države Bližnjega vzhoda in uničenje tamkajšnjih črpališč nafte,
 - uničenje večine naftne industrije,
 - šok v preskrbi z nafto,
 - cena nafte poskoči na 80 dolarjev za sodček, letno povprečje znaša 60 dolarjev,
 - usodne posledice na svetovno gospodarstvo (Grahek, 2003, str. 3).

Najverjetneje je bilo pričakovati drugi scenarij in napad na Irak, podoben Zalivski vojni 1990/91, ko je šlo za kratko in uspešno akcijo. Optimistični scenarij ni predvidel visokih cen nafte in velikih posledic v gospodarstvu, saj naftna kriza, kakršno so povzročili naftni šoki v sedemdesetih letih, danes ni več mogoča. Razlogi, ki ga utemeljujejo, so naslednji:

- *Razpršitev energetske vire:* 40 % svetovne produkcije nafte sedaj izhaja iz politično mirnih in obvladljivih predelov sveta. Države OPEC-a in Bližnjega vzhoda so manj pomembne na ponudbeni strani.
- *Manjša odvisnost svetovnega gospodarstva od nafte:* Delež nafte v uvozu najbolj razvitih držav je v sedemdesetih letih znašal 13 %, konec devetdesetih pa le še 4 %.
- *Nadzor cen in tržnih gibanj:* OPEC je kooperativen glede stabilizacije cen in zagotavlja stalen dohodek državam proizvajalkam na eni strani in na drugi strani nemoteno preskrbo z nafto državam uvoznicam.
- *Nadzor nad kriznim območjem:* ZDA kot vodilna politično-vojaška sila s svojimi korporacijami bolj kot v preteklosti nadzira krizna območja (Irak) (Lotrič, 2003a, str. 21).

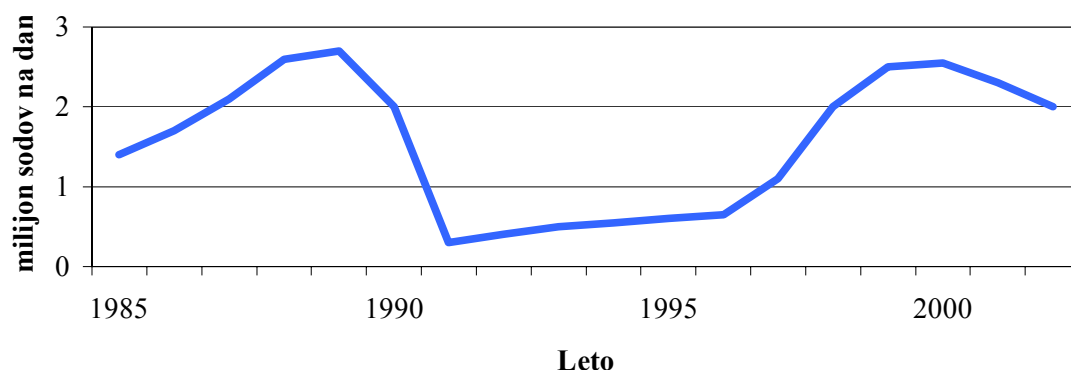
Manj verjeten je bil črni scenarij, ki je predvideval odločen odpor iraškega režima z vsemi razpoložljivimi sredstvi in razširitev vojnega območja na celotni Bližnji vzhod. Po pesimističnem scenariju bi prišlo do drastičnih posledic na naftnem trgu in svetovnem gospodarstvu.

4.1.3. Iraška naftna industrija pred iraško vojno leta 2003

Irak je zaradi vojn v preteklosti postal najmanj razvita država na Bližnjem vzhodu. Naftna industrija, ki ustvarja glavni vir dohodkov države, je bila v zadnjih dvajsetih letih večkrat uničena. Proizvodnja nafte v tem obdobju ni bila stabilna (glej Slika 11, na str. 23). V osemdesetih letih je bila iraška proizvodnja nafte nizka zaradi večletne vojne z Iranom. Iraška naftna industrija je bila v začetku devetdesetih zopet močno uničena v času Zalivske vojne. Tarča ZDA in njenih zaveznic so bile ceste, mostovi, vojaški in industrijski kompleksi, vključno s pomembnimi naftovodi. Po iraški invaziji na Kuvajt je mednarodna skupnost uvedla ostre gospodarske sankcije, ki so še dodatno slabšale razmere v naftni industriji (npr. pomanjkanje nadomestnih delov). Iraško gospodarstvo je bilo po enajstih letih sankcij v razsulu.

Revščino Iračanov je od leta 1996 delno blažil OZN v okviru programa Nafta za hrano, od katerega je bila odvisna večina prebivalcev. Irak je od konca leta 1996 v zameno za omejen izvoz nafte uvozil za več kot 35 milijard dolarjev različnega blaga, predvsem hrane, zdravil in opreme za proizvodnjo nafte. Pod okriljem programa je izvozil 1,7 milijonov sodov na dan. Irak je v letih 1999-2001 proizvedel 2,5 do 2,6 milijon sodov na dan. Padec proizvodnje od leta 2001 gre pripisati zlasti globalnemu ekonomskemu ohlajanju in nižjim cenam nafte. Leta 2002 je Irak proizvedel približno 100 milijonov ton nafte ali približno tri odstotke svetovne proizvodnje. Prispevek Iraka k svetovni oskrbi z nafto sicer ni bil velik.

Slika 11: Proizvodnja nafte v Iraku v milijonih sodov nafte na dan

Vir: Bahree, 2003.

Iračani so si prizadevali za povečanje proizvodnje, saj je naftna industrija glavna panoga v državi. Čeprav je iraški predsednik Sadam Husein nadziral skoraj deset odstotkov svetovnih zalog nafte, iraška nafta pa je izredno kakovostna in je ni težko črpati, se je Irak zaradi zastarelih in obrabljenih naprav za črpanje lahko le omejeno vključeval na svetovni trg. Zaradi zastarele opreme in slabih črpališč proizvodnja ni bila ekološka in varna. Na največjem naftnem polju Kirkuk so nepretrgano črpali nafto 64 let, na južnem predelu Rumalija so prav tako že več desetletji izkoriščali nafto. Zaradi večletnega črpanja se je kakovost iraške nafte poslabšala.

Izčrpanost naftne industrije zahteva čimprejšnjo oživitev in modernizacijo. Naftna industrija je bila doslej državna, koncesije na neizkoriščenih naftnih poljih pa je režim Sadama Huseina šele v zadnjem času oddal predvsem ruskim, francoskim in kitajskim naftnim družbam. Da bi povečal pritisk na odpravo sankcij, v državo ni spustil ameriških družb (Bahree, 2003, str. 3). Tudi to dejstvo je lahko eden izmed skritih razlogov iraške vojne leta 2003.

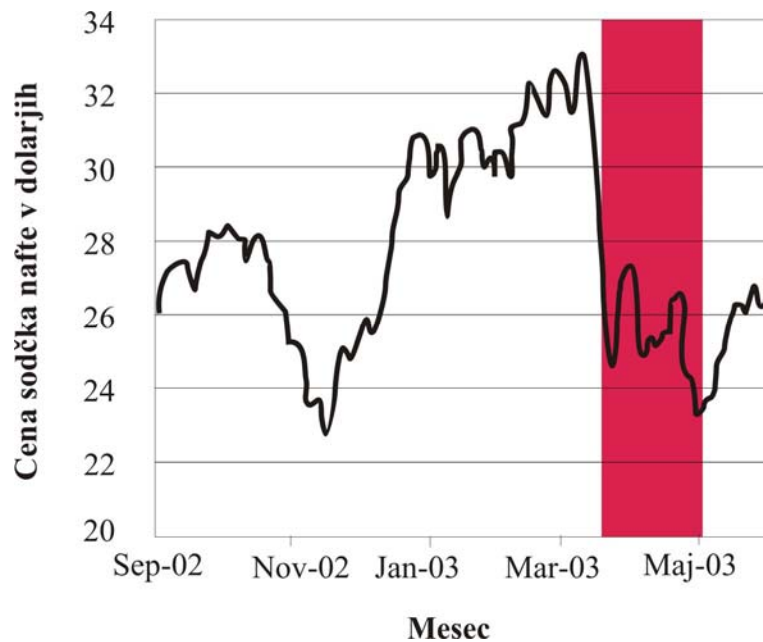
4.2. Svetovni trg nafte v času vojne v Iraku leta 2003

Cena nafte se je v predvojnem času od novembra 2002 dvigovala zaradi številnih dejavnikov, predvsem zaradi negotovosti in dolgotrajnosti stopnjevanja napetosti o vojaškem napadu na Irak. Cena sodčka nafte se je na svetovnem naftnem trgu že pred vojaškim napadom povzpela nad 30 dolarjev in 12. marca 2003 dosegla najvišjo vrednost v zadnjih dvanajstih in pol letih. Po ocenah strokovnjakov je šlo pri tej ceni za pet do celo deset dolarjev "davka na strah" oz. "vojne premije". Na visoko ceno nafte so vplivali predvsem psihološki dejavniki. Če omenjene grožnje ne bi bilo, bi sodček nafte po ocenah strokovnjakov pred napadom na Irak stal približno 20 dolarjev (Pivk, 2003, str. 18).

Na sunkovit premik na trgu nafte je vplivalo zasedanje varnostnega sveta OZN, ko so ZDA, Španija in Velika Britanija 16. marca 2003 umaknile novo resolucijo o nevojaškem posredovanju. Ta poteza je svet pomaknila še bližje napadu na Irak. Svetovni trg je potezo razumel kot jasen znak, da bo do vojne prišlo (Usenik, 2003, str. 9). Sledil je drugi največji osemdnevni padec cen nafte v zgodovini. K padcu cen so prispevali tudi drugi dejavniki kot toplejše vreme in oživitev produkcije v Venezueli.

Ameriški predsednik Bush je iraškemu predsedniku Sadamu Huseinu postavil ultimatum, ali zapusti Irak v 48 urah ali v nasprotnem primeru Iraku grozi vojaško posredovanje. Husein se na ultimatum ni odzval in 20. marca so vojaške sile napadle strateške točke v bližini prestolnice Iraka Bagdada. Cena nafte je še naprej padala in dosegla najnižjo točko, ko so bile vojaške čete pripravljene za napad pred Bagdadom. Na sliki 12, ki prikazuje gibanje cene nafte, je z rdečim pasom označeno obdobje iraške vojne, od 20. marca 2003 do začetka maja 2003, ko je Bush naznanil konec večjih vojaških operacij v Iraku.

Slika 12: Gibanje cen nafte (v dolarjih za sodček)

Vir: International Energy Agency, Monthly Oil Market Report, 2003.

Po dveh dneh vojne in številnih iraških uporih je postalo jasno, da bo vojna daljša od pričakovanj in naftna infrastruktura je bila še vedno v nevarnosti. Obstajal je strah razširitve konflikta na druge države Bližnjega vzhoda, zato je cena nafte začela zopet naraščati. Porast cene ni presegel najvišje meje ciljnega področja OPEC-a (28 \$). Na porast za približno 9,2 % so poleg iraške vojne vplivali tudi etnični nemiri v Nigeriji, ki so povzročili delno ustavitev tamkajšnje proizvodnje (Grahek, 2003a, str. 6).

Ko so se kopenske sile vse bolj približevale prestolnici Iraka in jo osvobodile, so se cene nafte zopet nekoliko znižale. Zaradi zadostne količine nafte se je njena cena v primerjavi z marčevskimi skokovitimi nihanji v aprilu gibala znotraj ciljnih mej. Na nihanje cen je vplival predvsem potek vojne. V primeru koalicijskega neuspeha so se cene nafte zviševale in obratno v primeru uspeha znižale. Po odstranitvi Sadamovega režima so se razmere na naftnem trgu nekoliko umirile.

4.3. Dogajanje po iraški vojni leta 2003

Po končani vojni v Iraku je bilo predvideti, da se je uresničil drugi scenarij, hitrega vojaškega posredovanja in hitre stabilizacije razmer v Iraku in na naftnem trgu. Vendar se v mesecih po vojni razmere v Iraku kljub padcu totalitarnega režima niso umirile in vzpostavitev reda in miru se je pokazala za težko izvedljivo.

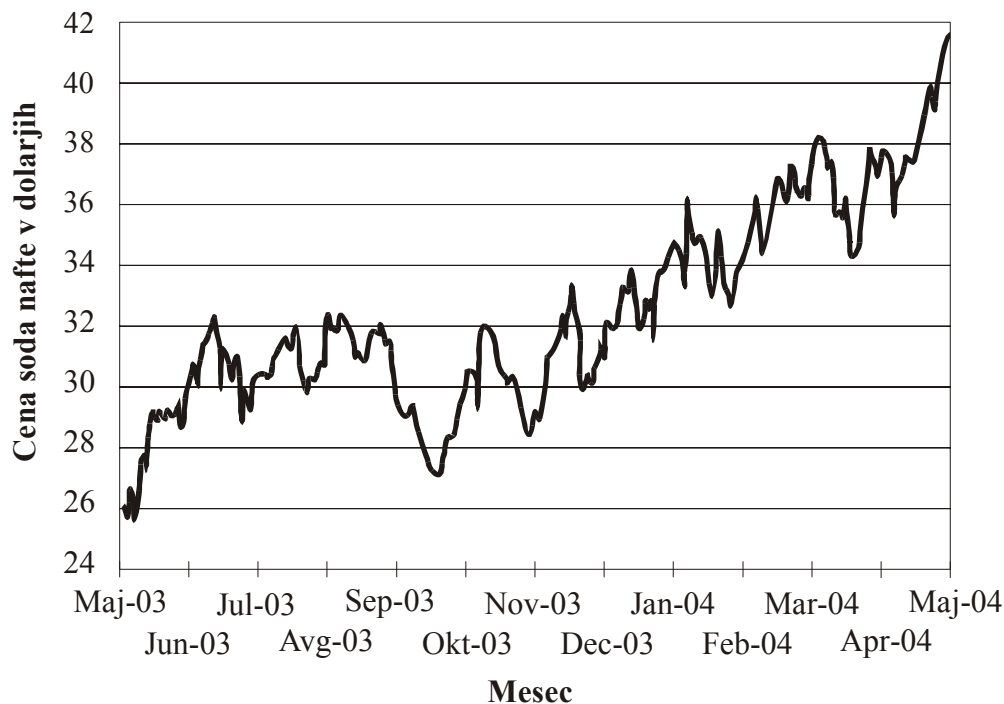
Sledili so številni samomorilski teroristični napadi, sabotáže naftnih polj in kraje v naftni industriji. Teroristični napadi so se razširili tudi na sosednjo Savdsko Arabijo. Zaradi velikega

števila žrtev je osebje OZN zapustilo Irak. Z zajetjem Sadama Huseina decembra 2003 se razmere niso umirile, temveč se je nasilje še okrepilo. Kazali so se nekateri znaki tretjega scenarija dolgotrajne in uničujoče vojne.

4.3.1. Svetovni trg nafte po iraški vojni leta 2003

Po hitrem padcu cen nafte so se razmere na naftnem trgu stabilizirale. Iraška vojna je dokazala, da je trg nafte dobro organiziran, saj kljub kombinaciji dveh kriznih žarišč (Iraka in Venezuele), ki pomembno vplivata na preskrbljenost sveta z nafto, na trgu ni prišlo do pomanjkanja nafte. OPEC je pozval članice k dodatnemu črpanju nafte in poskrbel za nemoteno oskrbo. Vendar se je cena nafte v kasnejših mesecih predvsem zaradi geopolitičnih dejavnikov zviševala.

Slika 13: Gibanje cen nafte (v dolarjih za sodček) po iraški vojni

Vir: WTRG Economics, 2004.

Leto dni po iraški vojni se je cena nafte zopet dražila in dosegla nove rekordne vrednosti v zadnjih 21 letih. Velik vpliv na visoke cene nafte imajo špekulacije, saj odnos med ponudbo in povpraševanjem ne upravičuje teh razmer. Cena nafte vsebuje osem do devet dolarjev dodatka za strah pred terorističnimi napadi, ki bi utegnili pretrgati verigo proizvodnje in prodaje. Špekulanti izkoriščajo negotovost in preplah, ki so ga povzročili napadi na iraške in savdske naprave za črpanje nafte (predvsem na savdske) (Boškovič, 2004, str. 15).

Poleg špekulacij in politične nestabilnosti na Bližnjem vzhodu velja še izpostaviti nekatere dejavnike, ki vplivajo na trenutno hitro rast cen nafte:

- omejevalna politika OPEC-a pri črpanju nafte (OPEC ni pripravljen povečati proizvodnje zaradi omejenih prostih zmogljivosti, ki jih je že izkoriščal, in prihoda konca kurilne sezone.),
- dolga in hladna zima, ki je podaljšala kurilno sezono za mesec dni,
- visoka rast porabe nafte Kitajske in Indije,
- nizke zaloge nafte sprožajo dodatno povpraševanje (Kocbek, 2004, str. 9).

4.3.2. Vpliv iraške vojne leta 2003 na gospodarstvo

Svetovno gospodarstvo v času iraške krize ni bilo ogroženo zaradi pomanjkanja nafte in nekoliko višje cene nafte, ampak zaradi negotovosti in strahu glede vojne. Dolgo čakanje na razplet je gospodarstvu zaradi njegove nedejavnosti prav gotovo prizadejalo veliko škode. Skrb, da bi utegnila vojna ulti z vajeti in potekati po najhujšem možnem scenariju, je marsikaterega gospodarskega stratega paralizirala, da je velike odločitve odložil na pozneje, dokler negotovost ne bi minila.

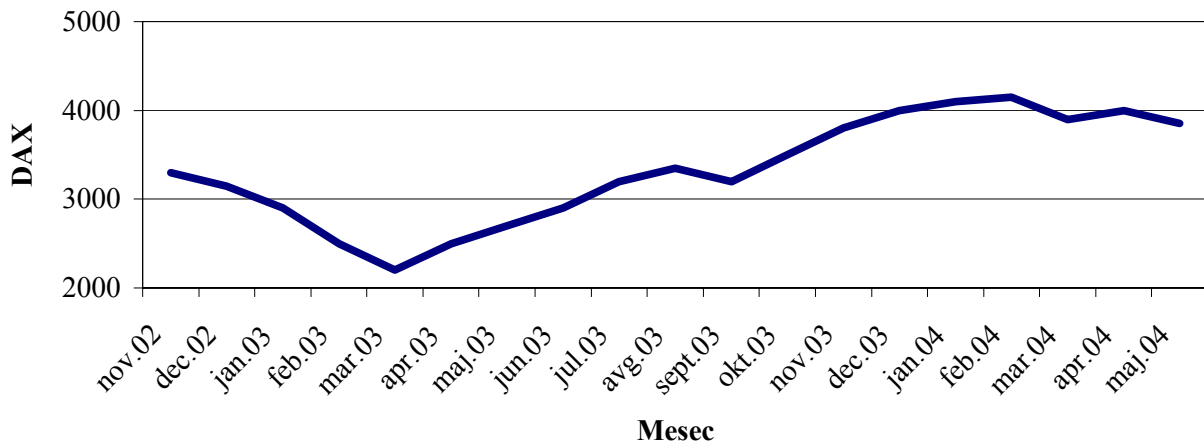
Kot posledica okrepljenih geopolitičnih tveganj in visokih cen nafte se je močno omajalo tržno zaupanje, kar je povzročilo padec ekonomske aktivnosti, znižanje gospodarske rasti, zvišanje inflacije in brezposelnosti. Gospodarstvo je bilo v slabem stanju že pred vojno in nesoglasja v Iraku so pričakovano okrevanje gospodarstva v drugi polovici leta 2002 preložile na prvo polovico naslednjega leta. Obstajala je nevarnost recesije z dvojnim dnom. Čeprav se je zaplet v Iraku uspešno razrešil in je cena nafte padla, se globalno gospodarstvo ni hitro okrepilo kot je predvideval optimistični scenarij.

Eden izmed ekonomskih indikatorjev stanja gospodarstva so borzni indeksi. Na kratek rok so močno odvisni od pričakovanj in ocen vlagateljev, zato se hitro odzivajo na pomembne dogodke. Dolgoročno pa na borzo vplivajo gospodarski obeti. V sliki 14 je prikazano gibanje nemškega borznega indeksa DAX-30¹⁰. Ostali svetovni borzni indeksi so se obnašali podobno.

Strah pred začetkom vojne je bil tako močan, da so se borzni indeksi nižali. Indeks DAX-30 je tik pred vojno dosegel najnižjo vrednost 2200 točk v zadnjih šestih letih. Obdobje padanja tečajev na borzah je prekinil ultimatum Sadamu Huseinu, ki je zmanjšal negotovost o razpletu iraške krize. Hitra in uspešna vojna v Iraku je na borzni trg spustila pozitivno razpoloženje, ki ga niso kvarili slabši makroekonomski gospodarski podatki, in borzni indeksi so z manjšimi nihanjem naraščali do konca leta. V začetku leta 2004 se je rast borznih tečajev ustavila, saj so se razmere na Bližnjem vzhodu zopet zaostrole in cena nafte je dosegla nove rekordne vrednosti.

¹⁰ DAX-30 je nemški borzni indeks, ki zajema trideset največjih in najuspešnejših nemških podjetij.

Slika 14: Gibanje vrednosti indeksa DAX-30 v času iraške krize

Vir: Deutsche Börse, 2004.

4.3.3. Iraška naftna industrija po iraški vojni leta 2003

Po končani vojni v marcu in aprilu 2003 in propadu tri desetletje dolge Basistične vladavine se Irak nahaja v obdobju negotovosti in tranzicij ter v obupnih gospodarskih in socialnih razmerah. Varnostni svet OZN je 22. maja 2003 sprejel odločitev o postopni ukinitvi programa Nafta za hrano in prenosu odgovornosti za njegovo delovanje v roke ameriški upravi v Iraku. S tem je prekinil 13 letne ekonomske sankcije zaradi napada na Kuvajt in odobril resolucijo o ustanovitvi prehodne iraške vlade pod ameriškim nadzorom. Ta bo vodila Irak, dokler ne bo do konca junija 2004 imenovana samostojna iraška vlada. Odprava sankcij je omogočila ponovni izvoz iraške nafte brez okrilja OZN in vzpostavitev poslovnih odnosov (Yergin, 2003, str. 16).

Proizvodnja nafte v Iraku je bila v času vojne prekinjena. Koalicijske sile so najprej zasedle večino naftnih polj na južnem področju, medtem ko so severna ostala dlje časa v rokah iraškega režima. Škoda na naftni infrastrukturi je bila manjša od pričakovanj. Južne iraške rafinerije so kmalu po končanih vojaških spopadih začele proizvajati s skladiščeno nafto. Proizvodnja nafte je bila zaradi uničene strojne opreme, kraj in pomanjkanja delavcev precej nižja od nivoja izpred vojne. Največjo grožnjo nemoteni proizvodnji v povojnem času so predstavljale sabotaze skrajnežev. Začetna proizvodnja je bila namenjena najprej domačemu povpraševanju (500.000 sodov na dan). Avgustovska proizvodnja je znašala 1 milijon sodčkov na dan, od tega so izvozili 600.000 do 700.000 sodov na dan. V novembru se je izvoz povečal na 1,5 milijonov sodov na dan. Postopoma se je proizvodnja povečevala in s tem izvoz nafte.

Z ekonomskega vidika je zelo pomembno, da Irak začne ponovno izvažati nafto, saj je glavni vir prihodkov za obnovo gospodarstva. Potrebno je zgraditi novo naftno infrastrukturo in

oživiti zdajšnjo industrijo, katere zmogljivosti so se v zadnjem desetletju skrčile za 20 odstotkov. Do leta 2009 nameravajo povečati proizvodnjo na 6 milijonov sodov na dan in postati drugi največji proizvajalec nafte za Savdsko Arabijo. Vendar bo za obnovo in izgradnjo novih črpališč potrebnih veliko let in finančnih sredstev. Nova iraška vlada bo verjetno morala naftno industrijo modernizirati s privatizacijo in tujimi vlagatelji, raznovrstnimi skupinami družb iz različnih držav. Od časa vzpostavitve stabilne oblasti in ustrezne zakonodaje bo odvisno, kdaj bo v državo začel pritekati tuj kapital (Bahree, 2003a, str. 3).

Optimisti so napovedovali hiter vzpon iz vojnega opustošenja in diktature ter uvedbo prave arabske demokracije, ki bi bila zgled uspešnosti in stabilnosti na viharnem srednjem vzhodu. Vendar je Irak tudi brez Sadama težko vodljiv in demokratičen, saj imajo Sadamovi privrženci še vedno veliko moč. Pravega konca vojne ni zaznati, saj je Irak razcepljen po nacionalni in verski plati (Volčič, 2003, str. 16). Napadi na koalicijske sile, novinarje in civiliste, ki so sprejeli nov režim, so neizogibni del vsakdana. Naftna infrastruktura je bila in je še vedno v nevarnosti, kar ogroža iraški izvoz nafte.

4.4. Pomen nafte v času nove ekonomije

Pomen in odvisnost od nafte kot vira energije zaradi razvoja alternativnih virov energije, učinkovitejšega izkoriščanja nafte in "nove ekonomije", ki temelji na informacijski tehnologiji in storitvah, je manjša (Becker, 2003, str. 12). Zato imajo visoke cene nafte danes manjši makroekonomski učinek in s tem manj uničujoč učinek v primeru visokih cen kot v preteklosti. Večina ekonometričnih modelov predvideva, da bi zvišanje cene nafte za 5 dolarjev na sodček v razvitih državah prispevalo k znižanju bruto domačega proizvoda za 0,3 odstotne točke (Pivk, 2003, str. 28).

Kljub tehnološkemu razvoju in razvoju nove ekonomije je gospodarstvo še vedno odvisno od nafte in zato tudi od gibanja cen nafte. V primeru dolgotrajnega obdobja visokih cen nafte, bi svetovno gospodarstvo zapadlo v globoko recesijo. Odvisnost od nafte potrjujeta naslednji dve dejstvi:

1. Številne industrijske države so svoje peči za ogrevanje in elektrarne preuredile za druge energetske vire, kot so plin, premog ali jedrska energija, vendar se cena teh virov oblikuje glede na ceno nafte. V primeru podražitve nafte se podraži vsa energija.
2. Prevoz in giblivosť ima velik pomen v sodobnem gospodarstvu in prav v transportu je nafta ključnega pomena (Najpomembnejša cena na svetu, 2003).

V zadnjem času se pojavljajo temačne napovedi o koncu naftne ere. Pesimisti pričakujejo, da bo svetovna naftna proizvodnja začela pojemati od leta 2015 naprej. Optimisti nasprotno računajo, da znane naftne zaloge pri današnjem tempu črpanja zadostujejo še za sto let. Tehnološki napredek omogoča, da je izčrpljiv vedno večji del naftnega polja, zato nafte v

bližnji prihodnosti ne bo zmanjkovalo, ampak bo primanjkovalo poceni nafte (Repovž, 2004, str. 9).

Nafta bo ostala pomemben vir energije za razvoj in rast gospodarstva, dokler bo nafta cenovno konkurenčen energent in na trgu ne bo primerne substituta. Glede na število dejavnikov, ki vplivajo na cene nafte, je težko napovedati prihodnja gibanja. Svet ostaja v negotovosti. Z dodatnimi ukrepi zavarovanja pred nepričakovanimi skoki cen, s skupnim sodelovanjem držav proizvajalk in porabnic ter s prilagoditvijo svetovnega gospodarstva novim razmeram na trgu nafte se bo nevarnost naftnih kriz in njenih posledic v prihodnosti dodatno zmanjšala.

5. SLOVENSKI TRG NAFTNIH DERIVATOV

5.1. Slovenski naftni trg

Slovensko naftno gospodarstvo ni v celoti razvito v obliki, ki je značilna za naftna gospodarstva razvitih držav. Slovenija nima lastne proizvodnje nafte niti doma niti v tujini, zato je v celoti odvisna od uvoza nafte in njenih derivatov. Rafinerija v Lendavi ima nazivno kapaciteto 600.000 ton na leto in je predstavljala 20 % delež ponudbe naftnih derivatov v Sloveniji. Vendar sta poleg nizke kapacitete njena slaba stran lokacija (bližina rafinerije Schwechat blizu Dunaja, rafinerije Szazhalombata blizu Budimpešte ter hrvaške in italijanske rafinerije) in zastarela tehnologija. Ker Lendavska rafinerija ni zmogla slediti zahtevam po kakovosti, so leta 2000 proizvodnjo ukinili.

5.1.1. Ponudba naftnih derivatov v Sloveniji

Tržne razmere na strani ponudbe naftnih derivatov so v Sloveniji blizu monopolnim strukturam. Na trgu sta namreč le dve večji naftni podjetji, Petrol in ÖMV Istrabenz. Delež ostalih podjetij je zanemarljiv. Trg naftnih derivatov je zrel in relativno zasičen, zato je prodor novih podjetij težaven. Ne pričakuje se hitrih sprememb oligopolne tržne konkurence in vzpostavitve konkurenčnih razmer.

Varnost dobav je za Slovenijo bistvenega pomena. Petrol, največji slovenski naftni trgovec, izbira dobavitelje nafte in naftnih derivatov in gradi dobavne poti na podlagi razpršenosti. Trije glavni preskrbni kanali v Evropi (Črno morje, Severno morje in Sredozemlje) omogočajo nemoteno preskrbo z nafto ob morebitnih nepredvidenih dogodkih (Lotrič, 2003, str. 12). Ob skoraj popolni odvisnosti od uvoza je mogoče dolgoročno zanesljivost oskrbe Slovenije z naftnimi derivati zagotoviti le s takšnim vodenjem energetske politike, katere odločanje temelji na strokovno izdelanih podlagah in dobrem poznavanju globalnih razmer.

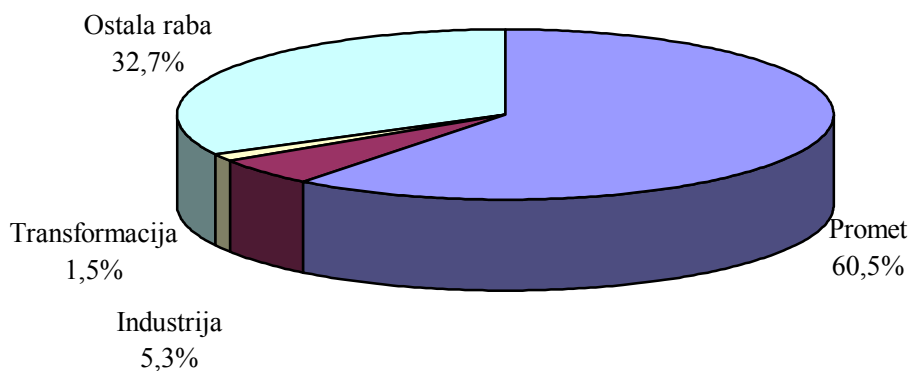
S strateškimi naftnimi rezervami v Sloveniji upravlja pristojna agencija za obvezne naftne rezerve (ZORD). Trenutno razpolaga z naftnimi zalogami za nekaj več kot 60 dni. Zaradi

pomanjkanja skladiščnih prostorov se polovica zalog nahaja v Sloveniji, od tistih v tujini jih je velika večina v Nemčiji in nekaj malega v Italiji in na Madžarskem. Skladiščenje v Nemčiji je sicer cenovno ugodno, vendar so naftne rezerve daleč od države. Prednostna naloga je iskanje in pridobitev primernih skladiščnih prostorov na domačih tleh. Slovenija mora v skladu z direktivami Evropske unije do konca leta 2005 oblikovati 90-dnevne zaloge nafte in naftnih derivatov (Špende, 2002, str. 9).

5.1.2. Poraba naftnih derivatov v Sloveniji

Slovenija dnevno porabi približno 53.300 sodov nafte. Naftni derivati so najpomembnejši vir primarne energije s 35,2 % deležem. Tekoča goriva pokrivajo skoraj polovico (49 %) vseh potreb po končni energiji. Predvidevamo povečanje rabe tekočih goriv v prometu kot posledico naraščajočega števila registriranih vozil in naraščajočega opravljenega prometnega dela. V prihodnosti bo poraba tekočih goriv rasla počasneje kot do sedaj, ker je pričakovati, da se bo industrija in ostala poraba postopno preusmerila na uporabo drugih virov energije, predvsem zemeljskega plina. Poraba naftnih derivatov se bo zmanjšala tudi zaradi večjega deleža ustvarjene dodane vrednosti storitvenem sektorju (63 %). V prometu se bo zmanjšala specifična poraba goriv, kar tudi pomeni počasnejšo rast porabe (Energetska bilanca RS, 2003, str. 18).

Slika 15: Struktura porabe tekočih goriv v Sloveniji leta 2003

* Opombe: Industrija zajema rudarstvo in predelovalno industrijo, ostala raba pa gospodinjstva, javno upravo, storitve, kmetijstvo in ostalo.

Vir: Energetska bilanca Republike Slovenije, 2003, str. 18.

5.2. Oblikovanje cen naftnih derivatov v Sloveniji

5.2.1. Dilema o preveliki vlogi države pri oblikovanju cen naftnih derivatov

V Sloveniji so cene naftnih derivatov še vedno administrativno določene in ne sledijo vselej svetovnim trendom gibanja cen nafte in naftnih derivatov. Vloga države na slovenskem naftnem trgu je torej pomembna, saj se za nafto in njene derivate uporabljajo ukrepi kontrole cen s strani države. Namen teh ukrepov je zmanjševanje inflacijskih pritiskov in regulacija tržnih razmer, ki so v Sloveniji blizu monopolnim strukturam. Ampak administriranje in modeliranje cen zvišuje inflacijska pričakovanja in s tem posredno inflacijo.

V večini evropskih držav cene naftnih derivatov niso regulirane in jih oblikujejo svetovne razmere, tržna konkurenca in poslovna politika naftnih trgovskih družb. Cene so liberalizirane in se hitro spreminjajo tudi v drugih novih pristopnih članicah EU. Liberalizirane cene namreč nihajo dovolj hitro navzgor in navzdol, da lahko sprožajo normalna tržna prilagajanja in tako posredno stabilizirajo tržne razmere in inflacijska pričakovanja.

Na podlagi raziskave modelov gibanja cen strokovnjaki ugotavljajo, da je slovenska inflacija strukturne narave in da ni bistveno odvisna od cen naftnih derivatov. Po izračunih UMAR cena naftnih derivatov povzroča okoli 9-odstotni prispevek k cenam (posredni in neposredni vplivi). Povečanje cen nafte za 25 % bi prispevalo k inflaciji okoli 2,5 odstotnih točk. Najmočnejši dejavnik rasti maloprodajnih cen naftnih derivatov je fiskalna politika države prek trošarin. Regulacija cen slabša poslovne rezultate zasebnih naftnih družb, ker nosijo bremena protiinflacijske politike (Lotrič, 2003a, str. 47).

Za stabilizacijo maloprodajnih cen naftnih derivatov se mora trg liberalizirati, toda hkrati tudi nadzorovati. Za nenormalna in izjemna nihanja je najboljši ukrep asimetrična in aciklična sprememba trošarin. "Nevidna roka trga" mora biti tesno povezana z "vidno roko države" na ravni nacionalnih ekonomij in vedno tudi na globalni svetovni ravni. Temeljna vloga državne regulacije mora biti zlasti na področju uvedbe "zelenih" taks in varstva okolja.

5.2.2. Model oblikovanja cen naftnih derivatov v Sloveniji

Vlada RS je spomladi 2000 sprejela uredbo o oblikovanju cen naftnih derivatov,¹¹ po kateri se slovenske prodajne cene motornih bencinov oblikujejo vsakih 14 dni glede na gibanje cen na svetovnem naftnem trgu. Prilagajanje cen naftnih derivatov ob torkih na vsakih štirinajst dni sloni na borzni kotaciji naftnih derivatov na Mediteranski borzi in na gibanju tečaja dolarja v primerjavi s tolarjem. Po mnenju vlade je to vmesni model cen, ki naj bi zmanjšal inflacijske pritiske in porazdelil stroške inflacijskega znižanja med državo in naftno-trgovska podjetja.

¹¹ Med naftne derivate se štejejo neosvinčeni motorni bencini (NMB-91, NMB-95, NMB-98), plinsko olje (D-2) in ekstra lahko kurilno olje (KOEL).

Povprečna 14-dnevna prodajna cena tekočega obdobja brez dajatev (modelska cena) za posamezni naftni derivat se določi z naslednjim izračunom:

$$P_t = \left[\left(\frac{\sum_{i=1}^n CIFMedH_i * e_i}{n} \right) * \frac{\rho}{1000} \right] + r + M$$

P_t - modelska cena naftnega derivata SIT/liter

ρ - gostota naftnega derivata (motorni bencini - 0,755 kg/l, D-2 in KOEL – 0,845 kg/l)

r - prispevek za blagovne rezerve v SIT/l

M - marža distributerjev

i - dnevni podatek

t - 14-dnevni interval tekočega obdobja

n - $n=14$; 14-dnevna povprečja (dejansko je $n=10$)

e - 1 USD = x SIT; dnevni tečaj Banke Slovenija (srednji tečaj za devize)

$CIFMedH$ - borzna kotacija derivata (najvišja dnevna vrednost v USD/tono), vir: Platt's European Marketscan

Drobnoprodajna cena naftnega derivata se določi tako, da se modelski ceni P_t (davčna osnova) dodajo v skladu z veljavnimi predpisi vse fiskalne obremenitve (trošarina, davek za emisijo CO₂ - pri KEOL in DDV-20%) (Uredba o oblikovanju cen naftnih derivatov, 2003).

5.3. Vpliv iraške vojne leta 2003 na Slovenijo

5.3.1. Vpliv iraške vojne leta 2003 na slovensko gospodarstvo

Slovenija je majhno odprto gospodarstvo, zato ne more ostati neprizadeta od dogajanj na svetovnem trgu. Vendar majhnost omogoča večjo prilagodljivost in v preteklosti je bil slovenski kapitalni trg dokaj imun na dogajanje na svetovnih finančnih trgih. Slovenski trg z naftnimi derivati je zaradi zaprtja edine rafinerije v Lendavi povsem odvisen od uvoza nafte, in zato je slovensko gospodarstvo v veliki meri izpostavljeno vplivu visokih cen nafte.

Napad ZDA na Irak leta 2003 je na slovensko gospodarstvo vplival posredno, preko vrednosti dolarja in cene nafte. Velika politična in gospodarska negotovost v svetu ter nizka gospodarska rast v najpomembnejših trgovinskih partnericah Slovenije, so vplivale na padec slovenskega izvoza. Visoke cene nafte zaradi kontrole cen naftnih derivatov niso bistveno vplivale na inflacijo. Z nevtralizacijo inflacije s trošarinami so se znižali javnofinančni odhodki, kar je negativno vplivalo na investicijsko dejavnost in s tem na nižjo gospodarsko rast glede na napovedi. Slovenski borzni indeks SBI-20 je od začetka leta 2003 do iraške

vojne nekoliko padal (manj kot ostali svetovni borzni indeksi) in se v kasnejših mesecih postopoma okrepil.

5.3.2. Gibanje cen naftnih derivatov v Sloveniji v času iraške krize

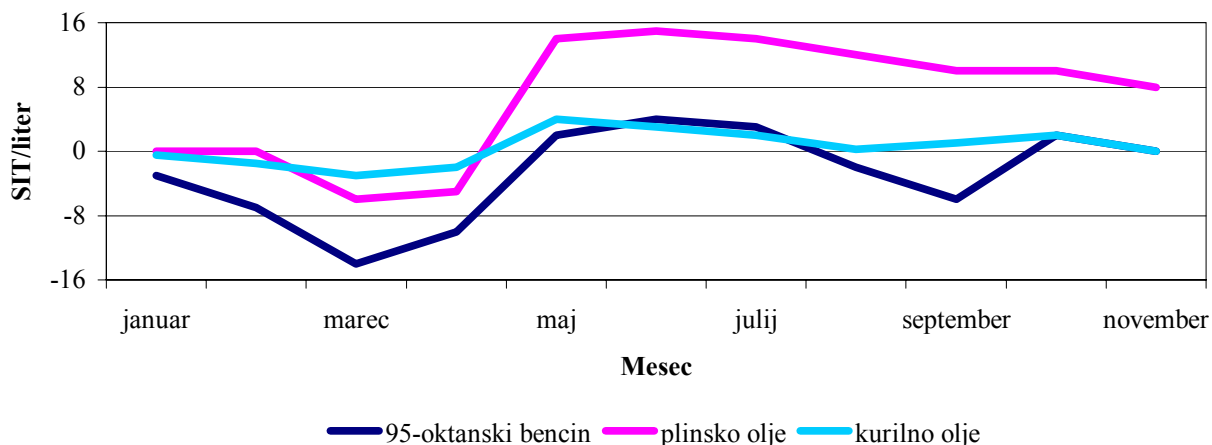
Iraška kriza ni povzročila oziroma ogrozila preskrbe naftnih derivatov na slovenskem trgu. Derivati se namreč dobavljajo predvsem iz Črnega in Severnega morja, Sredozemlja in sosednjih držav, torej so transportne poti in logistika zunaj neposredne nevarnosti in področja vojaških operacij.

Z namenom blažitve učinkov pri nepredvidenim zviševanju cen naftnih derivatov kot posledice iraške krize in izpada proizvodnje nafte v Venezueli je vlada RS v začetku leta 2003 pripravila ukrepe za zmanjšanje velikih skokov cen nafte:

- *Nadzor cen za vse naftne derivate:* Po novi uredbi velja nadzor cen tudi za dizelsko gorivo in kurilno olje za ogrevanje, ki so jih domači naftni trgovci skoraj dve leti oblikovali prosto.
- *Interventni model oblikovanja cen naftnih derivatov:* Z interventnim modelom prilaganja cen naftnih derivatov svetovnim cenam se je obdobje prilaganja cen naftnih derivatov podaljšalo s 14 na 28 dni. Ta uredba je bila sprejeta 13. marca 2003 in je veljala le začasno do 30. aprila 2003. Model se z novo uredbo v osnovnem konceptu ni razlikoval od prejšnjega. Cene naftnih derivatov je namreč oblikoval kot povprečno 28-dnevno ceno tekočega obdobja, pri čemer se ni upoštevalo 5 najvišjih in 5 najnižjih dnevnih povprečij (Interventna uredba o oblikovanju cen naftnih derivatov, 2003).
- *Znižanje trošarin:* Vlada se je odločila za protiinflacijsko prilagajanje trošarin na tekoča goriva, ki so bile nespremenjene od 17. januarja 2002. V marcu, ko so cene nafte pred začetkom vojne v Iraku dosegle 34 \$, se je v primerjavi z lansko znižala trošarina na kurilno olje za skoraj 4 SIT, na plinsko olje za dobrih 6 SIT, najbolj pa se je znižala bencinska trošarina za 14 SIT na liter (glej slika 16, na str. 35).

Trošarine so v aprilu zaradi odločitve o preventivni zamrznitvi cen tekočih goriv, ostale znižane, čeprav se je nafta že precej pocenila. V naslednjih mesecih so se ob ugodnih razmerah na naftnem trgu trošarine zvišale nad raven iz leta 2002, da bi nadomestile proračunski izpad prihodkov zaradi ukrepov v prvih štirih mesecih. Pri tem se je najbolj povišala trošarina na plinsko olje, ki je do oktobra več kot 10 SIT višja. Bencinska trošarina je bila tudi v avgustu in septembru ponovno nižja kot leta 2002.

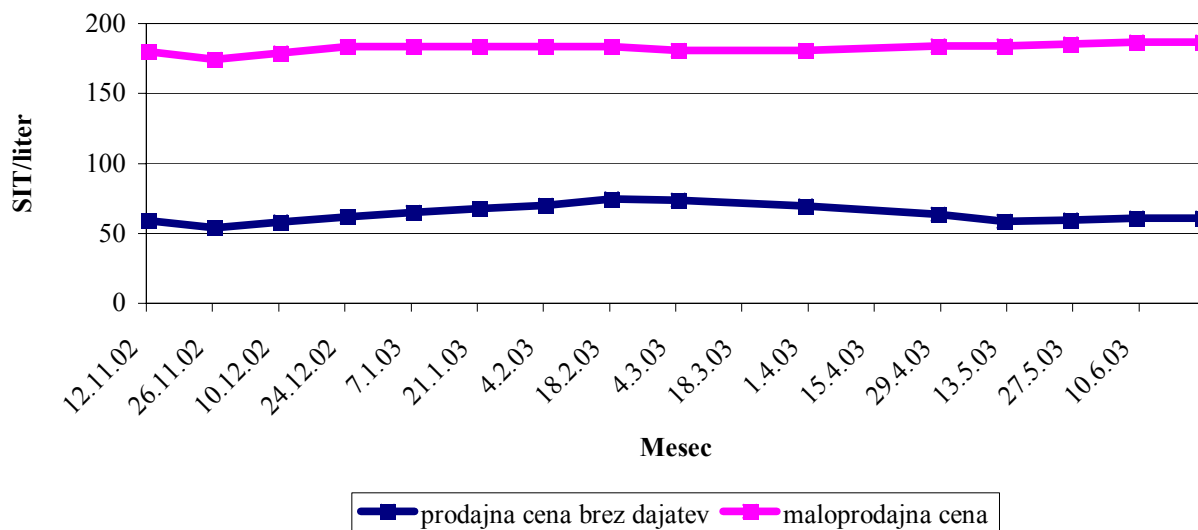
Slika 16: Odstopanje povprečnih mesečnih trošarin v letu 2003 od decembrskih 2002

Vir: Interno gradivo Petrola, 2003.

Interventna uredba je bila uvedena, ko so se razmere na naftnem trgu umirile in svetovne cene nafte znižale. Cene na domačem trgu zato niso sledile znižanju cen na svetovnih trgih in so ostale nespremenjene do konca marca. Cene naftnih derivatov se na svetovne razmere zaradi modelskega oblikovanja cen namreč odzovejo z zamikom. Ker je bila sprememba cen nafte relativno majhna in motnje na trgu relativno hitre, se cene naftnih derivatov v Sloveniji niso bistveno spremenile. Maloprodajne cene najbolj prodajanega 95-oktanskega bencina so se gibale med 180 in 187 SIT za liter.

Slika 17: Gibanje prodajne cene brez dajatev in maloprodajne cene NMB-95 na bencinskih servisirih v SIT/liter

Vir: Interno gradivo Petrola, 2003.

Če bi bila vojna dolgotrajna in bi cena nafte zelo poskočila in dlje časa ostala na ravni več kot 30 dolarjev za sod, bi bilo potrebno vpliv dviga cen nafte na svetovnem trgu prenesti na slovensko gospodarstvo. Povečali bi se negativni pritiski na inflacijo, gospodarsko rast in zaposlenost. V tem primeru bi bilo smiselno vključiti prejšnji model, v katerem so se spremembe cen nafte na svetovnem trgu neposredno odrazile v ceni naftnih derivatov na domačem trgu. Dolgotrajno kompenziranje visokih cen nafte s trošarinami bi večalo proračunski primanjkljaj in s tem škodovalo državi.

6. SKLEP

Nafta je strateška surovina, ki je s približno 40 % uporabe pomemben energetska vir. Kot surovina se je pojavila že daleč v zgodovini, saj so jo poznali že v času Sumercev 6000 let pr. n. š. Začetek destilacije nafte sega v leto 1823 in nekaj let kasneje se je razvila naftna industrija. Zaradi nizke cene in velike uporabnosti je poraba nafte v začetku 20. stoletja hitro naraščala in postala najbolj zaželen vir energije moderne civilizacije. Nafta je bistveno prispevala k industrijskemu razvoju in hitri gospodarski rasti. Države porabnice so postale močno odvisne od uvoza "črnega zlata" in s tem izpostavljene gibanju cen nafte na svetovnem trgu.

Trg nafte je specifičen, saj nafto uvrščamo med redke dobrine. Pomembna značilnost povpraševanja po nafti je njena elastičnost glede na ceno. Kratkoročno je povpraševanje neelastično, saj se ne odziva hitro na cenovne spremembe. Poraba nafte je namreč pogojena z visokimi investicijskim stroški. Dolgoročno postane povpraševanje elastično, saj se uporabniki prilagodijo visokim cenam nafte. Najpomembnejši dejavniki, ki vplivajo na povpraševanje oziroma porabo po nafti so obseg gospodarskih aktivnosti, sestava gospodarstva, število prebivalcev, stopnja tehnološkega razvoja, gospodarska rast, letni časi in ponudba alternativnih virov energije.

Med dejavniki ponudbe nafte sem izpostavila delitev proizvodnje na članice organizacije OPEC in nečlanice, rezerve nafte, stopnjo tehnološkega razvoja, stanje zalog, politične in vojaške vplive, naravne dogodke in človeški dejavnik. Največje in najvplivnejše izvoznice oziroma ponudnice nafte na svetovnem trgu so združene v organizacijo OPEC, ki deluje po načelih kartela. Članice OPEC se med seboj dogovorijo o dnevno načrpani količini nafte in na ceno nafte ne vplivajo neposredno, temveč s posredovano količino nafte na trg. Svetovne rezerve nafte so pomemben dejavnik ponudbe, saj so pokazatelj dejanske ponudbe nafte, ki je na razpolago ob trenutnih ekonomskih in tehnoloških pogojih, ter pokazatelj ravni proizvodnje v prihodnosti.

Pred letom 1973 je trg nafte veljal za enega najbolj stabilnih, kar zadeva ceno in zanesljivost dobave. Kasneje so se na naftnem trgu zvrstile številne naftne krize, ki so povzročile močan dvig cen nafte. Prvi dve naftni krizi ob arabskem embargu na izvoz nafte in ob iranski revoluciji v sedemdesetih letih 20. stoletja so vplivali na občutno zmanjšanje porabe nafte v

svetu in na številne spremembe na naftnem trgu. Proizvajalke nafte OPEC in porabnice nafte so ugotovile, da je stabilnost cen in preskrbe nafte v interesu obeh, in postavile cenovno okvir za sodček nafte med 22 in 28 dolarji. Kljub temu je kasneje ob Zalivski vojni cena nafte spet porasla nad določeno mejo.

Najbolj so na skoke cen nafte vplivale vojaške krize (vojne) in politični pritiski (kartelni sporazumi-OPEC). Težava naftnega posla torej ni relativna redkost naftnih virov, temveč prevelika koncentracija njene proizvodnje v politično in gospodarsko nestabilnih državah (Perzijski zaliv, Kaspijsko jezero). Večina proizvodnje nafte je zgoščena v državah z avtokratskimi političnimi režimi, v katerih so velikanski naftni zaslužki in njihova neenaka porazdelitev vir notranjih nestabilnosti in zunanje napadalnosti. Koncentracija zalog v evrazijskem prostoru (Perzijski zaliv, Kaspijsko jezero) predstavlja trajen vir svetovne negotovosti.

Ker je nafta strateška surovina, ki odločujoče vpliva na razvoj in rast posameznega gospodarstva, so naftne krize pustile negativne posledice tudi v gospodarstvu. V zadnjih tridesetih letih so vse podražitve nafte povezane z recesijami. Učinek visokih cen nafte se je kazal v nižji gospodarski rasti in zaposlenosti ter višji inflaciji. Danes višje cene nafte ne vplivajo toliko na višjo inflacijo kot v preteklosti, ampak na padec dobičkov podjetij in investicij.

Zaostritve razmer v Iraku v letu 2003 in številni drugi dejavniki so vplivali na ponovni dvig cen nafte na svetovnem trgu. Cena sodčka nafte se je na svetovnem naftnem trgu pred vojaškim napadom povzpela nad 30 dolarjev in dosegla najvišjo vrednost v zadnjih dvanajstih in pol letih. Z ultimatom Busha iraškemu diktatorju Huseinu je postalo jasno, da je za razplet iraškega vprašanja vojaško posredovanje neizogibno. Na trgu je bila negotovost manjša in sledil je drugi največji osemdnevni padec cen nafte v zgodovini.

Gospodarstvo v času iraške krize ni bilo ogroženo zaradi pomanjkanja nafte in nekoliko višje cene nafte, ampak zaradi negotovosti in strahu glede vojne. Kot posledica okrepljenih geopolitičnih tveganj in visokih cen nafte se je močno omajalo tržno zaupanje, kar je povzročilo padec ekonomske aktivnosti, znižanje gospodarske rasti, zvišanje inflacije in brezposelnosti. Gospodarstvo je bilo v slabem stanju že pred vojno in nesoglasja v Iraku so pričakovano okrevanje gospodarstva v drugi polovici leta 2002 preložile na prvo polovico naslednjega leta.

Škoda na iraški naftni industriji v času vojne je bila manjša od pričakovanj in Irak je kmalu po koncu vojne začel s proizvodnjo nafte. Najpomembnejša naloga je obnoviti obstoječo in zgraditi novo naftno infrastrukturo, saj je nafta glavni vir prihodkov. Po končani vojni in propadu tri desetletje dolge Basistične vladavine se Irak nahaja v obdobju negotovosti in tranzicije. Čeprav je Bush razglasil konec večjih vojaških bojev v Iraku, pravega konca vojne ni zaznati, saj je Irak razcepljen po nacionalni in verski plati. Napadi na koalicijske sile,

novinarje in civiliste, ki so sprejeli nov režim, so neizogibni del vsakdana. Zaostrene razmere v Iraku in v bližnjih državah ter nevarnost uničenja naftne industrije še vedno dviga ceno nafte na svetovnem trgu do rekordnih vrednosti.

Iraška kriza ni povzročila oziroma ogrozila preskrbe naftnih derivatov na slovenskem trgu. Derivati se namreč dobavljajo predvsem iz Črnega in Severnega morja, Sredozemlja in sosednih držav, torej so transportne poti in logistika zunaj neposredne nevarnosti in področja vojaških operacij. Kljub visokim cenam nafte na svetovnih trgih v času iraške krize so cene naftnih derivatov na slovenskem trgu ostale skoraj nespremenjene, saj je vlada z namenom ohraniti drobnoprodajne cene v sprejemljivih mejah uvedla preventivne ukrepe. Z interventnim modelom oblikovanja cen naftnih derivatov in znižanjem trošarin je ublažila nihanje cen.

Pomen in odvisnost od nafte kot vira energije je v današnjem času zaradi razvoja alternativnih virov energije, učinkovitejšega izkoriščanja nafte in "nove ekonomije", ki temelji na informacijski tehnologiji in storitvah, manjša. Kljub temu imajo visoke cene nafte še vedno pomemben vpliv na gospodarstvo, saj nafta ostaja dominantno gorivo v transportu in cene ostalih virov energije se oblikujejo glede na ceno nafte. Nafta bo ostala pomemben vir energije za razvoj in rast gospodarstva, dokler na trgu ne bo primerne substituta. Gospodarstva pa bodo še naprej odvisna od gibanja cen nafte, ki je glede na številne dejavnike težko predvidljivo.

LITERATURA

1. A Convenient War, Perhaps. *The Economist*, London, 2003, 11, str. 61-62.
2. Bahree Bhushan: Liberating Iraq May not Bring Expected Results: More Oil, Lower Prices. *Wall Street Journal Europe*, New York, 2003, 21.2., str. 3.
3. Bahree Bhushan: Iraq Oil May Fall Short of Rebuilding Costs. *Wall Street Journal Europe*, New York, 2003, 12.5., str. 3.
4. Balaam N. David, Veseth Michael: *Introduction to International Political Economy*. London : Prentice-Hall, 2001. 486 str.
5. Becker S. Gary: Why War with Iraq is Not About the Oil. *BusinessWeek*, New York, 2003, 17.3., str. 12.
6. Bošković Dragiša: Vrnitev naftnega glavobola. *Sobotna priloga*, Ljubljana, 2004, 111, 40 str.
7. Burkeljca Milojka: Transparentnost podatkov kot podlaga za načrtovanje razvoja slovenskega naftno-planskega gospodarstva. Magistrsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1998. 99 str.
8. Daneu Klemen: Svetovni naftni trg. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1994. 59 str.
9. Energetska bilanca Republike Slovenije. Ljubljana : Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, 2003. 25 str.
[URL: http://www.sigov.si/mop/podrocja/uradzaenergetiko_sektoroskrba/projekti/energ_bilanca.pdf], 15.12.2003.
10. Garhek Andraž: Vojna vodi v novo recesijo. *Finance*, Ljubljana, 2003, 55, str. 3.
11. Garhek Andraž: Surova nafta se je ta teden spet podražila. *Finance*, Ljubljana, 2003a, 59, str. 6.
12. Heal Geoffrey, Chichilnisky Graciela: *Oil and the International Economy*. Oxford : Clarendon press, 1991. 139 str.
13. Hinrichs A. Roger, Kleinbach Merlin: *Energy – Its Use and the Environment*. Forth Worth : Harcourt College Publishers, 2002. 589 str.
14. Knutsen Torbjorn: *Vzpon in propad svetovnih redov*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2001. 337 str.
15. Kocbek Darja: Negotovost draži nafto in bencin. *Delo*, Ljubljana, 2004, 102, str. 9.
16. Lacič Marjan: Strah poganja cene nafte navzgor. *Dnevnik*, Ljubljana, 2003, 25, str.9.
17. Lazar Aleš: Vzroki in posledice neravnotežij na svetovnem naftnem trgu. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2001. 30 str.
18. Lenarčič Stane: *Naftno gospodarstvo na Slovenskem*. Ljubljana : Naftne družbe, 1993. 333 str.
19. Lotrič Janez: Zaščita, dokler je še čas. *Sobotna priloga Dela*, Ljubljana, 2003, 35, str. 12.
20. Lotrič Janez: Slovenske energetske razmere, iraška kriza in cene naftnih derivatov. Predavanje. Ljubljana, 2003a, 48 str.
[URL: <http://www.petrol.si/www.nsf/petrol+media>], 14.1.2004.

21. Murko Drčar Mojca: Zlata vredna sibirski nafta. Ljubljana, Delo, 2003, 53, str.10.
22. Najpomembnejša cena na svetu. Sobotna priloga Dela, Ljubljana, 2003, 59, str. 15.
23. Osredkar Milan: Energija za jutrišnji svet. Ljubljana : Slovenski nacionalni komite svetovnega energetskega sveta, 1994. 292 str.
24. Pivk Rok: Déjà vu v Zalivski vojni?. Bančni vestnik, Ljubljana, 24(2003), 1, str. 18-20.
25. Podkrižnik Metod: Oblikovanje obveznih rezerv nafte in njenih derivatov v republiki Sloveniji. Magistrsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2002. 101 str.
26. Prašnikar Janez: Uvod v mikroekonomijo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1996. 514 str.
27. Prohaska Zdenko: Finančni trgi. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1999. 204 str.
28. Pučko Danijel: Strateško upravljanje. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1999. 308 str.
29. Reed Stanley: Oil and War – Gauging the Impact Around the Globe. BusinessWeek, New York, 2003, 17.3., str. 18-21.
30. Repovž Mija: Je kriv balon? Optimisti bi si to želeli. Sobotna priloga Dela, Ljubljana, 2004, 123, str. 8-9.
31. Shojai Siamack: The New Global Oil Market: Understanding Energy Issues in the World Economy. Westport : Praeger Publisher, 1995. 263 str.
32. Špende Romana: Deset stotinov gor ali dol. Dnevnik, Ljubljana, 2003, 29, str. 9.
33. Ugrin Sašo Marjan: Naftna kriza 1997-1999. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2000. 46 str.
34. Urbanija Anamarija: Zakaj so si menedžerji želeli vojne?. Gospodarski vestnik, Ljubljana, 2003, 12, str. 16-18.
35. Usenik Boštjan: Ameriška odločitev navdušila finančni trg. Ljubljana, Finance, 2003, 53, str.7.
36. Viršek Damjan: Črni in manj črni scenarij za preskrbo in ceno. Delo, Ljubljana, 2003, 17, str. 11.
37. Volčič Marija: Vojna: začetek in konec. Gospodarski vestnik, Ljubljana, 2003, 13, str. 16.
38. Vrhovnik Težak Alenka: Upravljanje s cenovnimi tveganji naftnega trga. Magistrsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1998. 117 str.
39. Yergin Daniel: Nafta : Irak in potem. Finance, Ljubljana, 2003, 68, str. 16.

VIRI

1. BP: Statistical Review of World Energy 2003 - Production of oil by area.
[URL: <http://www.bp.com/downloadlisting.do?categoryId=2010520&contentId=2015075>], 5.6.2003.
2. Deutsche Börse: Index DAX-30.
[URL:http://deutscheboerse.com/dbag/dispatch/de/kir/gdb_navigation/home], 5.5.2004.

3. Direktiva Sveta EU 68/414/EEC.
4. Energy Information Agency: International Energy Outlook 2003, World Oil Markets. [URL: <http://www.eia.doe.gov/oiaf/archive/ieo03/oil.html>], 1.5.2003.
5. Energy Information Agency: Top World Oil Consumers ana Net Importers 2002. [URL: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/topworldtables1_2.html], 15.12.2003.
6. Energy Information Agency: Top World Oil Producers ana Net Exporters 2002. [URL: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/topworldtables3_4.html], 15.12.2003.
7. Energy Information Agency: World Oil Market and Oil Price Chronologies. [URL: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/chron.html>], 5.1.2004.
8. International Energy Agency: Oil energy consumption by sector OECD countries. [URL: <http://people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch8en/conc8en/oecdOil.html>], 22.3.2003.
9. International Energy Agency: Monthly Oil Market Report june 2003. [URL: <http://omrpublic.iea.org/archiveresults.asp?formsection=prices&formdate=2003&Submit=Submit>], 10.11.2003.
10. Interventna uredba o oblikovanju cen naftnih derivatov (Uradni list RS, št. 26/03).
11. OPEC: Annual Statistical Bulletin 2003. [URL: <http://www.opec.org/>], 13.11.2003.
12. Petrol: Cene goriv. [URL: <http://www.petrol.si/>], 4.2.2004.
13. Uredba o oblikovanju cen naftnih derivatov (Uradni list RS, št. 5/03).
14. World Bank: World Development Indicators Database. [URL: <http://devdata.worldbank.org/data-query/>], 15.1.2004.
15. WTRG Economics: NYMEX Crude Oil Futures. [URL: <http://www.wtrg.com/daily/crudeoilprice.html>], 5.5.2004.

SLOVAR TUJK IN KRATIC

- BDP: Bruto domači proizvod.
- DDV: Davek na dodano vrednost.
- D-2: Plinsko olje.
- EIA: Energy Information Agency oziroma Agencija za informiranje o energiji.
- EMU: Evropska monetarna unija.
- EU: Evropska unija.
- IEA: International Energy Agency oziroma Mednarodna agencija za energijo.
- KOEL: Ekstra lahko kurilno olje.
- NMB 95: Neosvinčeni 95-oktanski bencin.
- NMB 98: Neosvinčeni 98-oktanski bencin.
- OECD: Organisation for Economic Cooperation and Development oziroma Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj.
- OPEC: Organiation of Petroleum Exporting Countries oziroma Organizacija držav izvoznic nafte.
- OZN: Organizacija združenih narodov.
- RS: Republika Slovenija.
- UMAR: Urad za makroekonomske analize in razvoj.
- ZAE: Združeni arabski emirati.
- ZORD: Zavod za blagovne rezerve nafte in njenih derivatov.